

מרכז המחקר והידע "מהות" לקשרי משפחה-מערכת החינוך

תקצירי מחקרים שהוצגו בכינוס הארצי השני

של מרכז מהות 2019

שותפות חינוכית בין צוותי חינוך

בהקשר של ילדים עם צרכים מגוונים

"שְׁנֵי שְׂבִילִים בִּיעָר, לְבַחַר או לְדַחוֹת–

אך פְּנִיתִי בָּזָה שֶׁדָּרְכוּ בּו פְּחוֹת,

וְזָה הֶהְבֵּדֵל שֶׁשָּׁנָה אֶת הַכֹּל"

השביל שלא נבחר, רוברט פרוסט (תרגום: אמיר אור)

מרכז המחקר והידע "מהות" לקשרי משפחה-מערכת החינוך
במכללת לוינסקי לחינוך
טל': 03-6901422

ד"ר ענת כורם, ראש מרכז מהות
פרופ' יצחק גילת, ראש רשות המחקר
עריכה: רונית אפרתי-חקוק
עריכה לשונית: שירה דניאל-ארז

תוכן העניינים

7	תוכנית הכינוס.....
13	מושב 1: אנחנו והם – על יחסי הכוח בין הורים לצוותים חינוכיים והקונפליקט שהם מייצרים יו"ר: עו"ד רויטל לן כהן וד"ר נצן אלמוג.....
14	האם תיתכן שותפות שוויונית עם הורים לילדים עם מוגבלות? ד"ר חגית גור זיו
15	שפת אם וסיפורי אימהות: הדרה ומחיקה של שפת סימנים בקרב ילדים חירשים ננה בר
16	"החשודים המידיים" – תלמידים עם מוגבלויות שקופות והוריהם על התפר שבין שילוב והכלה ד"ר נצן אלמוג
17	מושב 2: מעגלי שיח בנושא חיים ביחד – בין צרכים מגוונים ליכולות מגוונות יו"ר: שחר בר יהודה
18	מודל "אני" במרחב הבית ספרי – תחושת השייכות כמטרה משולבת ענבל עובדיה ורות דפני.....
20	חיים ביחד – בין צרכים מגוונים ליכולות מיוחדות – "למה להשתלב כשנולדתם להתבלט?" דוקטור סוס בוקי קמחי
22	של מי הילד הזה לעזאזל? שחר בר יהודה

24 מושב 3: הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים

..... יו"ר: ד"ר קלודי טל

25 הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים

..... שי מאמו

27 עמדות פרחי הוראה ביחס למקומם ולתפקידם של הורים לילדים עם צרכים מגוונים בתהליך החינוכי: המעבר מתיאוריה למגע

..... ד"ר רוני גז-לנגרמן

29 חקר הכשרת מורים משלבת בישראל – המצוי והרצוי

..... ד"ר דנה שהם קוגלמס ופרופ' עירית קופפרברג

31 אפיוני מערכות היחסים שבין גננות והורים בחינוך המשלב בעידן המודרני

..... ד"ר אביבה אבידן

32 מושב 4: עולמם הפנימי של ההורים

..... יו"ר: פרופ' אליעזר יריב

'השטח האפור': באילו נסיבות מורים פונים לעזרת הורים?

33 ד"ר חגית ענבר-פירסט, פרופ' אליעזר יריב, ד"ר שירי אייבזו וד"ר אליען אלחדף-אברג'יל

34 ציפור הנפש – סיפורה של קבוצת הורים מיוחדת

..... נורית כוכבי

37 "היי, מישהו שומע אותי?" – חוויה של אימהות לילדים עם צרכים מיוחדים לקראת ועדת השמה במעבר בין כיתה ו' לכיתה ז'

..... נגה תעסה וד"ר שחר גינדי

- 39 "חבילה באהבה" – אתגרי התמודדות של הורים לילדים מתקשים במערכת החינוך
ד"ר נטע ברנסקי
- 41 **מושב 5: תפיסות מגוונות של הורים לצרכים מגוונים של ילדים**
יו"ר: ד"ר חגית קליבנסקי
- 42 עמדות ותפיסות של אימהות שהן מורות לגבי מידת מעורבותן בבית הספר
מיטל שיר-לוי וד"ר איריס אלפי שבתאי
- 44 הורים לילדים עם מוגבלות: בין בית הספר לבין חינוך ביתי
ד"ר חגית קליבנסקי, ד"ר אורית גילור, פרופ' דרורה כפיר
- 46 תיקון חוק החינוך המיוחד 2018 מנקודת מבטן של המשפחות המיוחדות
עו"ד מנחם גולדין
- 48 עמדות הורים לתאומים בסוגיית הפרדה בגן חובה לעומת כיתה א'
מירב אלמוג וד"ר בתיה סרוסי
- 50 **מושב 6: איך לעבור מעבודה מול הורים לעבודה עם הורים?**
יו"ר: ד"ר אלונה פלג
- 51 "על העיוורון" – הפער בין מה שנאמר לי לבין מה שאני יודע: קווים מנחים לתקשורת
במערכת החינוך עם הכחשת הורים
ד"ר שושי פלמור הספל
- 53 "מעגל אימהות" – מרחב תמיכה והעצמה לאימהות בבית ספר לחינוך מיוחד בלוד,
מנקודת מבט מגדרית ורב-תרבותית
ד"ר אלונה פלג
- 55 איך לעבור מעבודה מול ההורים לעבודה עם הורים?
מאיה גולדמן

- 58 "מסע בין עולמות" – מפגש בין משפחה למרפאה בעיסוק בתהליך טיפול
 שרון גלסנר ולירון בניסתי
- 59 מודל "שותפות במסע משפחתי"
 חיה יעיש אזרד, ענת ריבלין ומאיה זוהר
- 61 **מושב 7: צרכים מגוונים: נקודות מבט של אנשי חינוך והורים**
 יו"ר: ד"ר רבקה הלל לביאן
- 62 כוחה של התערבות קבוצתית-ייעוצית עבור הורים לילדים עם הפרעת ADHD
 ד"ר מיכל סיפרפאל
- 64 עמדות המורים בישראל כלפי טיפול תרופתי בהפרעת קשב וריכוז
 ד"ר דורית טרגין
- 66 תוכנית התערבות להתמודדות עם תחושת חוסר האונים בקרב הורים לילדים עם
 הפרעות קשב
 ד"ר אסתר טוב לי
- 68 הורים וחינוך למחוננים – אתגר ופרקטיקה
 אלין קשטכר
- 69 **מושב 8: שותפות בין צוותי חינוך להורים במבט רב-תרבותי**
 יו"ר: ד"ר איהאב זבידאת
- 70 יחסי אימהות מהגרות וילדיהן עם מערכת החינוך בראי "ההון התרבותי": מסען-
 משאן של אקדמאיות יוצאות אתיפיה מאז היותן תלמידות ועד חוויותיהן כאימהות
 לתלמידים במערכת החינוך
 ד"ר עדי בינס וד"ר חנה חימי

- 72 הקשר בין עמדות מורים כלפי מעורבות הורים בחינוך ילדיהם לבין תפיסת
המסוגלות העצמית והאמפתיה בקרב מורים מהחברה הערבית הישראלית
ד"ר איהאב זבידאת, ד"ר וליד דלאשה וד"ר סהראב מסרי
- 73 מעורבות הורים מנקודת מבטם של הורים עולים חדשים
נופר לוי וד"ר נורית קפלן תורן.....
- 75 משפחות בהרכבים שונים – המזווה העוברת
אלישיחה מייסר.....

תוכנית הכינוס

מנחה: ד"ר ענת כורם, ראש מרכז מהות

9:00-8:30	התכנסות, הרשמה וכיבוד קל
סיור בתערוכת פוסטרים בנושא השותפות בין צוותי חינוך להורים	
9:45-9:00	פתיחה ודברי ברכה
פרופ' מיכל בלר, נשיאת מכללת לוינסקי לחינוך	
מר שמואל אבואב, מנכ"ל משרד החינוך	
גב' עינב לוק, מנהלת אגף שפ"י, משרד החינוך	
עו"ד אייל בן-יהודה באום, יו"ר הנהגת ההורים הארצית	
9:50-9:45	אתנחתה מוזיקלית
להקת "בקצב התומר", בית ספר "התומר" לתלמידים עם לקויות למידה רב בעייתיות	
10:10-9:50	אוטיסטים במערכת החינוך – שילוב או שיבוש? נקודת מבט אישית
אהוד שפייזר	
11:00-10:10	לשגע פילים ולהישאר בחיים - משברים התפתחותיים ביחסי הורים, ילדים ומורים ופוטנציאל הצמיחה הטמון בהם
ד"ר בירי רוטנברג, ביבליותרפיסטית ופסיכותרפיסטית	
11:10-11:00	מחווה לד"ר עידית טבק, ראש מרכז מהות עד שנת תשע"ט
בטי ריטבו	
11:30-11:10	הפסקת קפה
11:35-11:30	אתנחתה מוזיקלית
להקת "בקצב התומר", בית ספר "התומר" לתלמידים עם לקויות למידה רב בעייתיות	

12:40-11:35 פנל: הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו?

מנחה: ד"ר אורלי הבל, ראש התוכנית לתואר ראשון בחינוך מיוחד, מכללת לוינסקי
לחינוך

משתתפים:

ד"ר יעל קמחי, רקטור מכללת לוינסקי לחינוך, מומחית בחינוך מיוחד

מירי נבון, מנהלת אגף בכיר, מטה הרפורמה לחוק החינוך המיוחד

מיכל עזרא, מנהלת בית הספר "רחל המשוררת" בכפר סבא

גדי כהן, יו"ר הנהגת ההורים נהריה וחבר צוות החינוך המיוחד בהנהגת ההורים
הארצית

עו"ד דנה קישוני, יו"ר הנהגת ההורים יהוד-מונוסון וחברת הנהלת הנהגת ההורים
הארצית

13:40-12:40 ארוחת צהריים

15:30-13:45 מושבים מקבילים: היצגים

מושב 1: אנחנו והם – על יחסי הכוח בין הורים לצוותים חינוכיים והקונפליקט שהם מייצרים |

חדר 425

יו"ר: עו"ד רויטל לן כהן וד"ר נצן אלמוג

ד"ר חגית גור זיו – האם תיתכן שותפות שוויונית עם הורים לילדים עם מוגבלות?

ננה בר – שפת אם וסיפורי אימהות: הדרה ומחיקה של שפת סימנים בקרב ילדים חירשים

ד"ר נצן אלמוג – "החשודים המיידים" – תלמידים עם מוגבלויות שקופות והוריהם על התפר שבין שילוב והכלה

דיון מסכם

מושב 2: מעגלי שיח בנושא חיים ביחד – בין צרכים מגוונים ליכולות מיוחדות | חדר 426

יו"ר: שחר בר יהודה

ענבל עובדיה ורות דפני – מודל "אני" במרחב הבית ספרי – תחושת השייכות כמטרה משולבת

בוקי קמחי – חיים ביחד – בין צרכים מגוונים ליכולות מיוחדות – "למה להשתלב כשנולדתם להתבלט?" דוקטור סוס

שחר בר יהודה – של מי הילד הזה לעזאזל?

דיון מסכם

מושב 3: הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים | חדר 427

יו"ר: ד"ר קלודי טל

שי מאמו – הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים – דגם הכשרה

ד"ר רוני גז-לנגרמן – עמדות פרחי הוראה ביחס למקומם ולתפקידם של הורים לילדים עם צרכים מגוונים בתהליך החינוכי: המעבר מתיאוריה למגע

ד"ר דנה שהם קולגמס ופרופ' עירית קופפרברג – חקר הכשרת מורים משלבת בישראל – המצוי והרצוי

ד"ר אביבה אבידן – אפיוני מערכות היחסים שבין גננות והורים בחינוך המשלב בעידן המודרני

דיון מסכם

מושב 4: עולמם הפנימי של הורים | חדר 430

יו"ר: פרופ' אליעזר יריב

ד"ר חגית ענבר-פירסט, פרופ' אליעזר יריב, ד"ר שירי אייבזו וד"ר אליען אלחדף-אברג'יל –
'השטח האפור': באילו נסיבות מורים פונים לעזרת הורים?

נורית כוכבי – ציפור הנפש – סיפורה של קבוצת הורים מיוחדת

נעה תעסה וד"ר שחר גינדי – "היי, משהו שומע אותי?" – חוויה של אימהות לילדים עם צרכים
מיוחדים לקראת ועדת השמה במעבר בין כיתה ו' לכיתה ז'

ד"ר נטע ברנסקי – חבילה באהבה – אתגרי התמודדות של הורים לילדים מתקשים במערכת
החינוך

דיון מסכם

מושב 5: תפיסות מגוונות של הורים לצרכים מגוונים של ילדים | חדר 431

יו"ר: ד"ר חגית קליבנסקי

מיטל שיר-לוי וד"ר איריס אלפי שבתאי – עמדות ותפיסות של אימהות שהן מורות לגבי מידת
מעורבותן בבית הספר

ד"ר חגית קליבנסקי, ד"ר אורית גילור, פרופ' דרורה כפיר – הורים לילדים עם מוגבלות: בין בית
הספר לבין חינוך ביתי

עו"ד מנחם גולדין – תיקון חוק החינוך המיוחד 2018 מנקודת מבטם של המשפחות המיוחדות

מירב אלמוג וד"ר בתיה סרוסי – עמדות הורים לתאומים בסוגיית ההפרדה בגן חובה לעומת
כיתה א'

דיון מסכם

מושב 6: איך לעבור מעבודה מול הורים לעבודה עם הורים? | חדר 434

יו"ר: ד"ר אלונה פלג

ד"ר שושי פלמור הספל – "על העיוורון" – הפער בין מה שנאמר לי לבין מה שאני יודע: קווים מנחים לתקשורת במערכת החינוך עם הכחשת הורים

ד"ר אלונה פלג – "מעגל אימהות" – מרחב תמיכה והעצמה לאימהות בבית ספר לחינוך מיוחד בלוד, מנקודת מבט מגדרית ורב-תרבותית

מאיה גולדמן – איך לעבור מעבודה מול ההורים לעבודה עם ההורים?

שרון גלסנר ולירון בניסתי – "מסע בין עולמות" – מפגש בין משפחה למרפאה בעיסוק בתהליך טיפול

חיה יעיש אזרד, ענת ריבלין ומאיה זוהר – מודל "שותפות במסע חינוכי-משפחתי"

דיון מסכם

מושב 7: צרכים מגוונים: נקודות מבט של אנשי חינוך והורים | חדר 437

יו"ר: ד"ר רבקה הלל-לביאן

ד"ר מיכל סיפרפאל – כוחה של התערבות קבוצתית-ייעוצית עבור הורים לילדים עם הפרעת ADHD

ד"ר דורית טרגין – עמדות המורים בישראל כלפי טיפול תרופתי בהפרעת קשב וריכוז

ד"ר אסתר טוב לי – תוכנית התערבות להתמודדות עם תחושת חוסר האונים בקרב הורים לילדים עם הפרעות קשב

אלין קשטנר – הורים וחינוך למחוננים – אתגר ופרקטיקה

דיון מסכם

מושב 8: שותפות בין צוותי חינוך להורים במבט רב-תרבותי | חדר 438

יו"ר: ד"ר איהאב זבידאת

ד"ר עדי בינס וד"ר חנה חימי – יחסי אימהות מהגרות וילדיהן עם מערכת החינוך בראי "ההון התרבותי": מסען-משאן של אקדמאיות יוצאות אתיופיה מאז היותן תלמידות ועד חוויותיהן כאימהות לתלמידים במערכת החינוך בישראל

ד"ר איהאב זבידאת, ד"ר וליד דלאשה וד"ר סהראב מסרי – הקשר בין עמדות מורים כלפי מעורבות הורים בחינוך ילדיהם לבין תפיסת המסוגלות העצמית והאמפתיה בקרב מורים מהחברה הערבית הישראלית

נופר לוי וד"ר נורית קפלן תורן – מעורבות הורים מנקודת מבטם של הורים עולים חדשים

אלישיחה מייסר – משפחות בהרכבים שונים – המזוודה העוברת

דיון מסכם

חברי הוועדה המארגנת של הכינוס:

ד"ר ענת כורם, ראש מרכז מהות, מכללת לוינסקי לחינוך (יו"ר הוועדה)

פרופ' יצחק גילת, ראש רשות המחקר, ההערכה והפיתוח, מכללת לוינסקי לחינוך

גב' בטי ריטבו, ממונה תחום הורים ומשפחה, אגף בכיר שפ"י, משרד החינוך

ד"ר אורלי הבל, ראש התוכנית לתואר ראשון בחינוך מיוחד, מכללת לוינסקי לחינוך

ד"ר רבקה הלל-לביאן, ראש התוכנית לתואר שני בחינוך מיוחד, מכללת לוינסקי לחינוך

מושב 1:

אנחנו והם -

על יחסי הכוח בין הורים לצוותים חינוכיים והקונפליקט שהם מייצרים

יו"ר: עו"ד רויטל לן כהן

וד"ר נצן אלמוג

האם תיתכן שותפות שוויונית עם הורים לילדים עם מוגבלות?

ד"ר חגית גור זיו

מכללת סמינר הקיבוצים

מורות וגננות רבות מתלוננות על הקושי הגובר והולך בתקופה זו בקשר עם הורים. במקביל הביקורת של הורים על מערכת החינוך גוברת. גם להורים לילדים עם מוגבלויות יש ציפיות מהמערכת שאולי לא היו לפני 30 שנה. הציפיות, הדרישות והביקורת של הורים נראית לאנשי חינוך רבים מוגזמות ובלתי מתקבלות על הדעת. מן הצד השני, הורים נחושים בדעתם להשיג לילדיהם חינוך התואם את ערכיהם, וכשאינם מצליחים בכך, הם יוצרים מסגרות חינוך חדשות דוגמת חינוך דמוקרטי, חינוך אנתרופוסופי וחינוך ביתי. לעיתים קרובות מערכת היחסים בין בית הספר להורים רוויה במתח ובפערי ציפיות. הפערים הללו מוחרפים ומועצמים בהקשר של ילדים עם מוגבלויות, כשאנשי המקצוע תופסים את עצמם כמומחים בחינוך ילדים עם מוגבלות מסוימת בעוד שההורים תופסים את עצמם כמומחים לילד שלהם או כאשר האידיאולוגיה החינוכית שלהם שונה במהותה מזו של אנשי החינוך.

בהרצאה יוצגו שישה מודלים של קשר בין הורים ובית הספר הנמצאים ברצף של דרגות מעורבות, מקשר פסיבי ביותר עד קשר אקטיבי ביותר. מודלים אלה ינסו לתת הסבר תיאורטי לפערים בצפיות, בפרקטיקות ובניסיונות התקשורת בין אנשי חינוך וההורים. תוצג התייחסות להיבטים של מעורבות לעומת התערבות בחינוך. מרכיב חלוקת הכוח כגורם המבנה את שיתוף הפעולה או את אי שיתוף הפעולה ינותח.

ההרצאה תעלה שאלות הקשורות לזהות ההורית לעומת זהויות אחרות, להון הסימבולי ולהון התרבותי שנושאים איתם ההורים ולהשפעתו על הדיאלוג המתמשך. הבחינה של תפקיד האימהות לעומת תפקיד המורות תורחב. השאלות מה מחזק את השיח ומה מחליש אותו, מה קורה כשהאינטרסים של ההורים שונים מאלה של המערכת יועלו לדיון. ההרצאה תציע את המודל הדיאלוגי כיצר איזון ושיתוף שוויוני של הורים בשיח החינוכי בבית הספר. מודל זה מכיר בהיבטים של מעמד כלכלי, מגדר, גוון תרבותי ושוויון זכויות של ילדים ואנשים עם מוגבלות.

שפת אם וסיפורי אימהות: הדרה ומחיקה של שפת סימנים בקרב ילדים חירשים

ננה בר

אוניברסיטת תל-אביב והמרכז הישראלי ללימודי חירשות

שפת הסימנים היא שפתם הטבעית של ילדים חירשים. אולם במערכת החינוך, ובבתי הספר בעיקר, רווחת נטייה אידיאולוגית להשליט את השיטה האוראלית, המעודדת הטמעה בחברה השומעת באמצעות שלילת שפת הסימנים והחירשות, והשלטת פרקטיקות של אימוני שמיעה ודיבור, תוך הדחקה של הזהות החירשת. שיטה זו מובילה לדיכוי שפתי, היא מעכבת ואף מונעת רכישת שפה בשנות הגיל הקריטיות, תובעת מאמץ רב ויומיומי מהילדים כדי לתקשר עם סביבתם, ואף פוגעת בהתפתחות הטבעית, הקוגניטיבית והנפשית של הילדים. לפי הספרות המחקרית פרקטיקה זו מכונה 'שמיעתנות' (Audism) ולפיה לקול ולשמיעה ערך עליון, ואילו החירשות היא פגם ועל כן יש "לנרמל" את הילדים כדי ליצור דמיון בינם לבין החברה השומעת הדומיננטית. בפועל, השונות והחירשות נמחקות.

בהרצאה יוצג ניתוח נרטיבים של נרמול מתוך חוויותי כתלמידה חירשת במערכת החינוך משתי זוויות שונות. הראשונה, זו של אימי השומעת, לעומת המערכת שפעלה בנמרצות כדי שההורים יסכימו עם ההתנגדות לשפת הסימנים. השנייה, מעבודת השטח שלי כפעילה בתחום זכויות הקהילה ב"מרכז הישראלי ללימודי חירשות" וכאמא חירשת. נרטיבים אלה צמחו בתקופות של פעילות אקטיביסטית החותרת להכרה בשפה על פי רוח האמנה, במסגרת המחקר בסוגיית עריצות האורליזם בשנות הילדות, הבגרות והאימהות שלי. בצומתי הנרטיבים הללו אבקש להבהיר את החשיבות של המפגש בין ההורים למורים תוך הכלה של החירשות במובן התרבותי.

המכשולים והבעיות שיוצרות תפיסות ופרקטיקות שמיעתניות אלה לילדים לאורך חייהם דורשים התייחסות מעמיקה והבנה שנדרש שינוי עמוק ומהותי - ראייה הוליסטית שתקנה לילדים חינוך הולם המכיר בהיותם ילדים חירשים ומבוסס על שפתם הטבעית, ואת היכולת לדלג בין רפרטוארים שונים כדי לרכוש זהות ושפה. בתוכם הזה יש ליצור שיח חדש על חירשות בהיבטים החברתיים התרבותיים עם ההורים כמו גם עם הצוותים החינוכיים. התפתחות שיח כזה לצד קיום דיאלוג עם הקהילה החירשת ולמידה מניסיונם של בוגרי מערכת החינוך יוכלו לקדם חינוך שוויוני, נגיש והוליסטי.

"החשודים המידיים" – תלמידים עם מוגבלויות שקופות והוריהם

על התפר שבין שילוב והכלה

ד"ר נצן אלמוג

הקריה האקדמית אונו

בשנת 2014 נסק מספר התלמידים המקבלים התאמות למספר חסר תקדים של 41.3% (לעומת 14% בשנת 2001). משרד החינוך הגדיר זאת כמצב של שימוש יתר בהתאמות בקרב תלמידים שאינם בהכרח נזקקים להתאמות אלה. מצב זה הופך את התלמידים עם המוגבלויות השקופות (לקויות למידה, הפרעת קשב, מחלות כרוניות וכדומה) ואת הוריהם ל"חשודים" בבואם לממש את זכותם לחינוך מותאם ושוויוני. תלמידים והורים אלה חווים בוועדות שילוב ובהקשרים חינוכיים נוספים שיח המערער על חוויות החיים שלהם, מה שהוגדר על ידי וונדל "שלילת תוקף אפיסטמית".

הפחד המתמיד של המערכת מזיוף אבחונים ניתנת לשתי פרשנויות שונות. תפיסה של אמן ושימוש בהמשגה מהעולם העסקי מאפשרת הסתכלות על העלייה החדה בדורשי ההתאמות ללקוחות שאינם מרוצים מהשלב האחרון בתהליך הייצור של העסק. עלייה כזו הייתה צריכה להוביל את מנהלי העסק לשינוי בתהליך. תפיסה של חשד הופכת את האינפלציה באבחונים לסיבה לבצע סינון מדוקדק יותר ודחייה של בקשות רבות.

תפיסה של חשד תתבטא במדיניות הדוגלת בשילוב (Integration/Mainstreaming) כפועל יוצא של חשיבה רפואית על מוגבלות שלפיה סביבת בית הספר אינה משתנה והתלמיד נדרש להתאים עצמו אל המערכת. בניגוד לכך, תפיסה של אמן תתבטא במדיניות חינוכית של הכלה (Inclusion), תפיסה הנשענת על המודל החברתי למוגבלות ומתייחסת לארגון מחדש של התרבות, המדיניות, הנהלים ושיטות הלימוד כך שיתאימו ללומדים מגוונים. מערכות חינוכיות מכילות עשויות להוביל לירידה במספר מבקשי ההתאמות, היות שהמערכת מעוצבת מראש באופן המותאם לסגנונות למידה שונים.

בהרצאה יוצג ניתוח נרטיבי של אמירות הנאמרות להורים בוועדות השילוב ותוצג פרשנות הממקמת אותם בין אמן לחשד ובין שילוב להכלה.

מושב 2:
מעגלי שיח
בנושא חיים ביחד –
בין צרכים מגוונים
ליכולות מיוחדות

יו"ר: שחר בר יהודה

מודל "אני" במרחב הבית ספרי – תחושת השייכות כמטרה משולבת

ענבל עובדיה ורות דפני

מכון אדלר

בתקופה זו מערכת החינוך עוברת תהליך המשנה את האופן שבו בתי ספר במערכת החינוך הרגילה נערכים לקליטת ילדים עם צרכים מיוחדים ומוגבלויות. זוהי הזדמנות להרחבת ההכלה של השונה והאחר במסגרת הרגילה ויש להכין לכך את הצוותים החינוכיים וללוות אותם בתהליך.

צוות מכון אדלר עוסק בימים אלה במתן סיוע לצוותי ההוראה בשילוב מיטבי של הילדים ובתיווך המציאות המורכבת הן לילדים המשלבים והן להורי הקהילה הבית ספרית. המענה מתבטא בעיקר בעבודה עם צוותי ההוראה בהיבטים השונים, בקשר בין המורה להורה, וביצירת שיתוף פעולה ביניהם.

תלמידים רבים עם צרכים מיוחדים משולבים כיום במסגרות החינוך הרגילות, ובעקבות יישום חוק החינוך המיוחד מספרם יעלה. צוותים חינוכיים נדרשים לבצע הערכות תפקודים באופן שוטף או על פי דרישה, ולקיים על בסיסן תקשורת עם ההורים ולהתאים מענה לצרכים השונים של כל השותפים.

לתלמידים המשולבים בכיתה רגילה או בכיתת חינוך מיוחד במערכת החינוך הרגילה נבנות תוכניות ייחודיות שעל בסיסן מגדירים מטרות ויעדים ובונים תוכניות עבודה. כמו כן, מתקיים קשר שוטף, אך לא בהכרח סדיר, על פי הצרכים שעולים במהלך השנה. בתקשורת המתנהלת באופן בלתי מובנה ואשר מושפעת מתהליכים אוטומטיים המתקיימים אצל בני האדם, יכול להיווצר מצב שבו כל צד ממוקד באופן טבעי בצרכיו הפסיכולוגיים האישיים, ומגלה קושי לזהות ולהבין את צורכי הצד השני ויותר מכך אף לתת להם מענה. דבר זה מושפע לעיתים קרובות מעיסוקו של כל פרט בתחושת השייכות והערך של עצמו, מה שעלול להקשות על השגת המטרות החינוכיות. יתר על כן, תקשורת לא סדורה בין מורה להורה, המתבטאת בחוסר ידיעה לגבי זמני קיומה ובקיום קשר אד הוק, עלולה לייצר תחושת מתח וחרדה והיעדר שליטה אצל ההורה ואצל המורה.

היעדר שפה משותפת בין המורה להורים מייצר תחושה של חוסר הבנה, עלול לעורר קונפליקטים חינוכיים ורגשיים, ומקשה על קידום יעיל של תהליכים. כמו כן, הילד מקבל מסרים לא אחידים ולעיתים אף סותרים.

מטרת-העל שלנו היא פיתוח מודל שיקדם את שילובם המיטבי של ילדים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוכית. המודל יסייע להערכת תפקודי תלמיד וליצירת שיח מובנה ואחיד בין מורה והורה. המודל מבוסס על התיאוריה האדלריאנית לתחושת שייכות.

מודל התאמ"ה - הערכה, תקשורת, אחידות למורים והורים בא לתת מענה לקשיים ולאחרים של ילדים עם צרכים מיוחדים ולקדם את יכולת השילוב. פיתוחו מבוסס על ההנחה שתחושת שייכות וערך היא בסיס לתקשורת עניינית ויעילה, ולפיכך היא מאפשרת קידום מטרות משותפות וחתימה משותפת להשגתן. אדם שמרגיש שייכות ומסוגלות לומד לסמוך על עצמו ולהציב לעצמו מטרות מאתגרות, שמצד אחד הן ניתנות להשגה ומצד שני, גורמות לו להתמודד בהצלחה עם קשיים. בשל אופיו הייחודי, המודל משתלב עם התפיסה החינוכית המעודכנת שהדגש בה הוא על תפקודים ולא על קשיים.

המודל מורכב משני רכיבים - שאלון להערכת תפקודי תלמיד, המבוסס על התיאוריה האדלריאנית ליצירת תנאים המאפשרים תחושת שייכות, וקווים מנחים למפגש ביניהם, המאפשרים הבנה של צרכי כל המעורבים.

מטרות המודל הן שיפור יכולת ההערכה של הצוות החינוכי את תפקודי התלמידים בהיבטים השונים, חיזוק היחסים והתקשורת בין המורים להורים באמצעות יצירת תקשורת סדורה ומיטבית, שפה וכלים אחידים למתן מענה לילדים בבית הספר ובבית, ומתן מענה רגשי הן לצרכי ההורה, הן לצרכי המורה.

לצורך יצירת שפה חדשה, אחידה וסדורה, ולהטמעת המודל בקרב הצוות החינוכי וההורים, בנינו סדנאות למידה והטמעה של התיאוריה האדלריאנית בנוגע לתחושת השייכות. הסדנאות מיועדות לצוות החינוכי ולהורים והן משלבות למידת תיאוריה והבנתה, ואימון לשימוש במודל.

חיים ביחד – בין צרכים מגוונים ליכולות מיוחדות

"למה להשתלב כשנולדתם להתבלט?" דוקטור סוס

בוקי קמחי

ארגון קשר

כל שיח על שילוב והכלה אינו שוויוני ומעלה את השאלה - מיהו האחר? מי משלב את מי? מי מכיל את מי? שפה לא שוויונית המניחה שהרוב הלא מיוחד צריך לשלב את המיוחדים, יוצרת מציאות לא שוויונית. המודל של קשר מבקש שהשיח לא יהיה על בתי ספר משלבים, אלא על בתי ספר או בתי חינוך, מקום שבו נפגשים תלמידים עם צרכים מגוונים ויכולות מגוונות, זה עם זה ועם צוות ניהולי-חינוכי, ושבו אף נפגשים הורים זה עם זה, עם התלמידים ועם הצוותים הניהוליים-החינוכיים.

ארגון קשר הוא ארגון מומחה ומקצועי לשינוי חברתי, הפועל למען משפחות לילדים ולבוגרים עם צרכים מיוחדים ויחד איתן, מתוך אמונה שהמשפחה היא מקור העוצמה והביטחון של הילד או הבוגר עם הצרכים המיוחדים, שמפגש ודיאלוג בין הידע ההורי והידע המקצועי והכוח המשותף להם הם המנוף האמיתי להצלחה ולאיכות החיים של המשפחה, של הקהילה ושל החברה.

הנחת היסוד האוניברסלית שהמודל של "חיים ביחד" מתבסס עליה היא שהאחריות הראשונית להתפתחות הילדים ולחינוכם מוטלת על ההורים. עם כניסת הילדים למערכת החינוך נוצרת אחריות משותפת בין ההורים למערכת החינוך. לכל אחד מהצדדים תרומה ייחודית להתפתחות הילד ולרווחתו. יחסי שותפות אלה צריכים להיבנות מתוך עמדה של שוויון ושותפות עם כל אוכלוסיית ההורים ובהתאמה לצרכים השונים של קבוצות האוכלוסייה. שילוב חינוכי אין פירושו הימצאותו של הילד בכיתה בשעות חברה וחינוך, או הימצאותו בכיתה תוך שהוא מקבל תוכנית לימודים אישית על ידי הסייעת. שילוב חינוכי ממשי הוא מצב שבו התלמיד לומד מפי המורה, תוך היותו שותף בשיעור, ומפיק תועלת מחשיפתו למורה הכיתה ולחבריו. לשילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים ויכולות מיוחדות בבתי הספר הרגילים ויצירת תרבות בית ספרית של חיים ביחד, השפעות חינוכיות וחברתיות חיוביות על כל השותפים. לשם כך נדרשת הכשרה מתאימה וליווי מתאים של הסביבה הבית ספרית. הדגש יושם על הצוות החינוכי והניהולי, על התלמידים ועל ההורים. הצוות הניהולי והחינוכי יוצא למסע משותף, וצריך לייצר מקום לשתף בקשיים ובדילמות, וגם בסיפורי הצלחה.

מתוך תפיסה זאת, נבנה בארגון קשר מודל בית ספרי המאפשר לגעת בכל המעגלים, מנהלים וצוותים חינוכיים, הורים ותלמידים. המודל מציע ארבעה מפגשים מונחים של הצוות הניהולי החינוכי, שני מפגשים במהלך השנה עם כלל ההורים בבית הספר, צמוד לפעילות בית ספרית, ומפגש שנתי של התלמידים בכל שכבה בהנחיית "אנשי הקשר", שהם בני משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים שמוכשרים על ידי אנשי הארגון למפגשים עם בני הנוער, עם ההורים, ועם הקהילה.

התוכנית מורכבת מארבעה מפגשים בני שלוש שעות עם הצוות החינוכי ועם ההורים. בכל מפגש יורחב נושא מסוים, וישולב מפגש עם הורה או עם בוגר שילוב. הנושאים המרכזיים שיידונו במפגשים הם זיהוי תפיסות ועמדות כלפי מוגבלויות ופיתוח מודעות אליהן, מבט מקרוב על האחים המיוחדים, בניית שותפות הורים עם הצוות החינוכי וביניהם, כלים של דיאלוג וניהול קונפליקטים.

נוסף על כך, שני מפגשים בני שעה עם ההורים - בניית ברית הורים במהלך השנה עם כלל ההורים בבית הספר, צמוד לפעילות בית ספרית שהורים נוהגים להשתתף בה. במפגש ירצה הורה משלב, שיספר על ילדו המשולב, יביא דוגמאות מחוויותיו, ויפתח שיח ודיאלוג בינו לבין ההורים האחרים.

מרכיב אחרון בתוכנית הוא מפגש שכבתי עם התלמידים - חווים, שומעים ומדברים, שכולל מפגש מונחה עם הורה/אח/אחות מיוחדים, שיספרו על ההתמודדות המשפחתית, האחיות המיוחדות בבית, בבית הספר ובקהילה, צפייה משותפת בהצגה "פלא" של תיאטרון אלמינא (בסל תרבות) בשיתוף עם קשר, ושיח מונחה עם היוצרים והשחקנים בהשתתפות התלמידים.

של מי הילד הזה, לעזאזל?

שחר בר יהודה

מכללת לוינסקי לחינוך

בשנים האחרונות חל גידול משמעותי במספר התלמידים עם אוטיזם המוכללים בגנים ובבתי הספר בחינוך הכללי והם מהווים שליש מסך התלמידים עם אוטיזם במערכת החינוך בשנת הלימודים תשע"ט. הגידול במספר התלמידים המוכללים הניע את התיקון לחוק החינוך המיוחד התשע"ח (תיקון מס' 11 לחוק חינוך מיוחד, 2018) ואת פיתוחה של תוכנית ההכלה שהציב משרד החינוך (שילוב הלומדים וקידומם במוסדות החינוך תוך הרחבת יכולת הכלתם ומתן מענים מגוונים, תשע"ג) ונידון בכמה עתירות ופסקי דין, בדוח ועדת דורנר (ועדה ציבורית לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל, 2009) ובדוח מבקר המדינה (דוח מבקר המדינה 52ב - שילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל, 2013). לשיתוף המלא והמכון של הורי תלמידים עם אוטיזם המוכללים בכיתה בחינוך הכללי בתהליך ההכללה תרומה מכרעת להצלחתו. בשל כך, מפתיע לגלות את האופן שבו פועל משרד החינוך באופן הצהרתי וגלוי להרחבת השותפות של הורים בתהליך ההכללה ובה בעת מדיר אותם מצומתי קבלת החלטות מרכזיים ביחס לילדיהם. כך למשל, ניטלת מההורים זכות הבחירה באפשרות ההכללה בכל מקרה של חשד לפגיעה עצמית או פגיעה באחר, לא מתאפשרת בחירת הורים בתומכת הוראה (סייעת-משלבת) ספציפית התואמת את צרכי התלמידים, נמנעת מההורים תקשורת ישירה עם תומכת ההוראה והתקשורת של ההורים עם צוותי החינוך מוגבלת בזמן ובהיקף ולעיתים אינה תואמת את צרכי ההורים והתלמיד המוכלל. דוגמה מובהקת להדרת ההורים מצומתי קבלת ההחלטות אירעה בתהליך חקיקת תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד התשע"ח, עת ניתנה למשרד החינוך ההזדמנות להגדיר מחדש ולהרחיב באופן משמעותי את מעורבות ההורים והתלמידים בתהליך כתיבת התוכנית החינוכית היחידנית המפרטת את היעדים שיש להציב, המשאבים שיש להקצות והמשימות שיש לבצע כדי לקדם את התלמיד אקדמית וחברתית ובתהליך יישומה. על אף שנפתח חלון הזדמנויות, בחר משרד החינוך להמשיך ולהגדיר את ההורים כשותפים פסיביים כשהם (והתלמיד) מוזמנים להביע את עמדתם ביחס לתוכנית החינוכית היחידנית וזכאים לקבל העתק ממנה, אך תרומתם לתהליך ההבניה והיישום נותרה מוגבלת ומצומצמת.

מטרת מעגל השיח היא להציג את העמדה האמביוולנטית והפרדוקסלית שבה נוקט משרד החינוך ביחס להורים לתלמידים עם מוגבלות הלומדים במערכת החינוך הכללית, לתהות ביחס ליכולת של משרד החינוך ליצור שותפות מלאה ומכוונת עם הורים בתהליך החינוכי ולבחון את מידת ההשפעה שיש לפרקטיקות המתנגשות שתוארו לעיל על הצלחת תהליך ההכללה של תלמידים עם אוטיזם במערכת החינוך הכללית.

הנושא יוצג באמצעות סרטונים קצרים המציגים ראיונות של הורים לתלמידים עם אוטיזם הלומדים
בכיתות החינוך הכללי בנוגע לחוויית השותפות שלהם עם הצוות החינוכי-הטיפולי בתהליך
ההכללה.

מושב 3:

הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים

יו"ר: ד"ר קלודי טל

הכשרת פרחי הוראה לשיח ושותפות עם ההורים – דגם הכשרה

שי מאמו

מכללת חמדת הדרום

הכשרת פרחי ההוראה כיום מתמקדת בעיקר במשימת ההוראה בכיתה הן ברמה התיאורטית, הן בהתנסות המעשית בהוראה במסגרות החינוך. אולם אין ספק שמשימותיו של המורה מגוונות הרבה יותר ודרושות לו מיומנויות וידע נוספים מלבד אלה שרכש בתהליך ההכשרה בשדה ובאקדמיה. אחד הצדדים המשלימים והמשמעותיים בחיי המורה והמחנך נוגע לאינטראקציה ולשיתוף הפעולה שלו עם ההורים. שיתוף מידע ושיתוף פעולה בין בית הספר להורים הם חלק מתפיסה ערכית ויעילים כתפיסה פרגמטית המכוונת לתוצאות החינוכיות של התלמידים. השותפות עם קהילת ההורים יכולה להיות פורצת דרך בכל הקשור לבניית תחושת גאווה מקומית סביב הערכים המשותפים והזהות המשותפת של המקום המבוססת על יחסים קהילתיים. שיח מורה-הורה על התלמיד הפרטי שלהם אינו מספיק, ודרושה שותפות במעגל הרחב של בית הספר, השכונה והעיר באופן כזה שתיתן לקהילה ולהורים תחושות של משמעותיות, מחויבות ושאיפה לבית הספר. תחושות אלה הן המפתח לחיבורים במעגלים רחבים יותר. היכולת של המורים לראות בהורים הון אנושי המקדם את העשייה החינוכית תתרום בתחומים רבים ותקרין על התלמידים גם ברמת הפרט.

מתוך מסגרת רעיונית זו הושקה במכללת חמדת הדרום תוכנית במסגרת ההתנסות המעשית בהוראה, המלווה את פרחי ההוראה בהתנסות במפגשים עם המעגל המשפחתי של התלמיד. נבנתה תוכנית ספירלית לאורך שנות הלימודים של הסטודנט שבמהלכה הוא עובר הכשרה לשיח ולשותפות עם ההורים באמצעות סימולציות של מפגש מורה-הורה, יוזמה והשתתפות בערבי קהילה במוסדות החינוך המכשירים, סדנאות תקשורת בין-אישית למפגש עם הורים, התמודדות עם דילמות ועוד. את התוכנית מלווה מחקר איכותני, הבוחן את תפיסותיהן של הסטודנטיות בשנת לימודיהן האחרונה במכללה ביחס לתפקיד המורה, לתהליכי ההכשרה ולמאפייני העבודה עם הקהילה ובכללם הורי התלמידים.

התוכנית מהווה נדבך של פרויקט 'אקדמיה-עיר' (שיתוף פעולה ייחודי בין מכללת חמדת הדרום לעיר נתיבות), שהוא ראש-חץ בביסוס מנגנונים ותפיסות שמאגמים את היעדים והתרומה שמספקת הרשות, את יעדי משרד החינוך ואת הכלים האקדמיים והאנושיים שמציעה המכללה המכשירה כמערך של שלם הגדול מסך חלקיו ופועל בשיתוף פעולה.

כחלק מגיבוש התפיסה המערכתית, התוכנית ותוצאות המחקר מציינים את המבט הרענן, הכולל שיח ער ושגרתי עם הקהילה והמשפחות על תהליכי ההכשרה ויעדי ההוראה והחינוך בכלל ושל העיר הפריפריאלית נתיבות בפרט.

עמדות פרחי הוראה ביחס למקומם ולתפקידם של הורים לילדים עם צרכים מגוונים בתהליך החינוכי: המעבר מתיאוריה למגע

ד"ר רוני גז-לנגרמן

מכללת קיי

ילד עם צרכים מיוחדים הוא שווה זכויות לילד שאינו מוגבל ולכן זכותו הבסיסית היא ללמוד יחד עם בני קבוצת גילו באותה מערכת חינוך. הטענה שהפרדה של ילד עם צרכים מיוחדים מלמידה עם בני גילו במערכת החינוך הרגילה נובעת מהצורך להגן עליו מצביעה על אפליה ולא על התחשבות.

מכון ברוקדייל ערך סקר מקיף בשנים 2006-2007 בקרב מנהלי מת"א, מנהלי בתי ספר יסודיים והורים כדי לקבל תמונת מצב כללית על יישום "פרק השילוב". ממצאי הסקר מורים על קשיים וחסמים רבים, כגון מעורבות ההורים, הכשרת מורים וצוות בית הספר, מחסור בשירותי תמיכה, מחסור בצידוד והנגשת מבנה בית הספר, התנגדות לשילוב מצד צוות בית הספר, שילוב חברתי של הילדים והבדלים גדולים בשילובם של ילדים עם לקויות שונות.

מסקנות המחקר התייחסו לחיזוק מעורבות ההורים בבניית תוכנית הטיפול, להכשרת מורים המשלבים וליצירת אווירה משלבת בבית הספר תוך פיתוח מנגנונים וסטנדרטים להטמעת השילוב.

עמדות מוגדרות כמכוונות לפעולה, כאשר הרצון לפעולה מסוימת הוא נגזרת של ידע וניסיון חיים. מחקרים בתחום הפסיכולוגיה החברתית מעלים שקיומם של מתחים בין קבוצה שלטת לבין קבוצות שוליים ימשיכו להתקיים כל עוד לא ייווצר מגע המעודד את צמצום הפערים בין הקבוצות בהיבט של הידע על אודות כל קבוצה. נוסף על כך, המגע בין הקבוצות יוצר פוטנציאל ליצירת קשר אנושי למרות השונות וההבדלים בין הפרטים. לפי תיאוריית המגע הדרך להפחתת מתחים בין קבוצות יריבות היא יצירת קשר ומגע ישיר ובלתי אמצעי. המגע והשותפות שנוצרת בין קבוצות שונות, יש בידיהם אף ליצור יחסי קרבה.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את השפעתם של ידע ותיאוריית מגע על עמדות פרחי הוראה כלפי מקומם של הורים לילדים עם צרכים מגוונים במעורבותם החינוכית. במסגרת קורס "שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל" נבדקה השפעת החשיפה לידע ולמגע בלתי אמצעי עם הורים וילדים עם צרכים מגוונים על עמדתן של הסטודנטיות לגבי אופני השילוב.

המחקר נערך בשיטת מחקר איכותנית וכמותית. במהלך הקורס הסטודנטיות נחשפו בהדרגה לתיאוריות ולאחר מכן למגע ישיר עם הורה וילד עם צרכים מיוחדים. במקביל למהלכים אלה נבחנו

עמדותיהן של הסטודנטיות כלפי מקום ההורים ומידת תרומתם להתקדמות הילדים הן ברמה החינוכית, הן ברמה החברתית. בתחילת הקורס נערכה בחינת עמדות באמצעות ראיון והתפלגות העמדות בעזרת סטטיסטיקה תיאורית. במהלך הקורס נבחנו העמדות באמצעות מחקר איכותני של הצהרת כוונות ובניית תמות מרכזיות, ובסיום הקורס נבחנו העמדות באמצעות מחקר איכותני, באמצעות ראיונות ובניית תמות מרכזיות.

במהלך הקורס ותוך חשיפה לתיאוריות הוליסטיות והומניסטיות לביסוס התפיסה של שילוב בחינוך הרגיל, נמצא שהסטודנטיות מייחסות חשיבות מינורית למקומם של ההורים, ואף חוששות מהמגע עם ההורים. רק לאחר יישום תיאוריית המגע, חל שינוי דרמטי במקומם ובחשיבותם של ההורים במעורבותם לשם קידום ילדיהם עם הצרכים המגוונים.

בשדה החינוך הצורך לשלב אנשים עם מוגבלויות פיזיות, קוגניטיביות או תקשורתיות מתבסס על תפיסות דמוקרטיות ליברליות המעמידות במרכז ערכים של שוויון. מסתמן כי בתיאוריית המגע יש פוטנציאל ליישום רעיונות פילוסופיים דמוקרטיים ליברליים הטוענים לשוויון ולצדק חברתי. ההורה, המהווה חולייה מקשרת בין סביבת הבית לסביבה הלימודית ביצירת מגע בלתי ביקורתי ושיפוטי, יכול לסייע ולגייס את הצוות החינוכי להבנה מעמיקה של צרכיו של הילד ושל התנהגותו.

הכיתה המשלבת בהגדרתה משלבת פרטים שאינם זהים בהתנהגותם או במראה שלהם לכלל. למרות החיים המשותפים במרחב הכיתתי, ללא התערבות הצוות החינוכי ליצירת מגע משמעותי וישיר עם ההורים והבית, הפרטים יתקשו להשתלב ולהיות שווים בערכם לקבוצה הדומיננטית.

חקר הכשרת מורים משלבת בישראל – הרצוי והמצוי

ד"ר דנה שהם קוגלמס

המכללה האקדמית בית ברל

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

פרופ' עירית קופפרברג

המכללה האקדמית בית ברל

מכללת לוינסקי לחינוך

בקרב אנשי מקצוע וחוקרים בחינוך ישנה הסכמה לגבי חשיבות עיקרון השילוב. בארה"ב, באירופה ובישראל לעיקרון זה יש ביטוי מעשי בבתי הספר. הראייה לכך היא נתונים מספריים המצביעים על ירידה במספר התלמידים עם הצרכים המיוחדים שמשולבים בבתי ספר מיוחדים. עיקרון השילוב בא לידי ביטוי גם בחוק ומשפיע על הכשרת מורים. למרות זאת, מורים שהוכשרו לאחרונה במדינות מפותחות כמו אוסטרליה והונג קונג מעידים על כך שההכשרה אינה יעילה בהקשר לשילוב.

מטרת המחקר הייתה לבחון את התאמת ההכשרות הקיימות בארץ בנושא שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בכיתות הרגילות לתפקודם העתידי של סטודנטים להוראה כמחנכים וכמורים מקצועיים בכיתות.

המחקר הדו-שלבי כלל חלק איכותני וחלק כמותי. ההרצאה תתמקד בחלקו הכמותי של המחקר. בשלב האיכותני התמקדנו בנקודת מבטם של סטודנטים להוראה ומורים בעלי ניסיון ביחס להתנסות שלהם בהוראה משלבת תלמידים עם צרכים מיוחדים בכיתה רגילה. בשלב זה נאספו 80 סיפורים בעלי משמעות שקשורים להתנסותם של המשתתפים בהוראה בכיתה רגילה עם תלמידים עם צרכים מיוחדים. ניתוח של הנתונים האיכותניים כלל ניתוח תוכן וניתוח אמצעים לשוניים כדי לזהות, לתאר ולפרש תכנים גלויים וסמויים בסיפורים. כדי להבטיח אמינות השתמשנו בשתי שיטות ניתוח והנתונים נותחו על ידי שתי חוקרות מתחומים שונים - חינוך מיוחד וחקר השיח.

בשלב הכמותי, על בסיס ממצאי השלב הראשון נבנה שאלון היגדים ששיקפו את המשמעות התיאורטית של הנושא הנבדק, כפי שעלה מממצאי השלב האיכותני ביחס להתנסות המשתתפים בהוראת ילדים עם צרכים מיוחדים המשולבים בכיתה הרגילה. למשל, אחת התמות שעלתה

מהסיפורים בשלב האיכותני הייתה חסמים בהקשר לשילוב מיטבי של ילדים עם צרכים מיוחדים בכיתה הרגילה. אחד החסמים שצוינו הם ההורים. כדי לזהות את החסמים המשפיעים ביותר בהקשר לשילוב מיטבי של ילדים עם צרכים מיוחדים בכיתה הרגילה, המשתתפים התבקשו לבחור את שלושת החסמים המשפיעים ביותר מבין השבעה שהוצגו להם. לגבי כל חסם חושבה שכיחות הבחירה שלו.

השאלונים הועברו ל-166 משתתפים המלמדים בכיתות רגילות המשלבות תלמידים עם צרכים מיוחדים: 84 מורים מנוסים (41 ביסודי ו-43 בחט"ב) ול-82 סטודנטים חסרי ניסיון משתי תוכניות – לבית הספר היסודי ולחטיבת הביניים (41 בכל קבוצה).

נמצא כי שלושת החסמים הנתפסים כמשפיעים ביותר מעבר לקבוצות הם חוסר ידע, הכשרה וכלים להתמודדות (72%), מספר הילדים בכיתה (60%), והורים (50%).

נמצא פער משמעותי בין הסטודנטים בתוכנית לבית הספר היסודי לבין הסטודנטים בתוכנית לחטיבת הביניים לגבי תפיסת ההורים כחסם. בקרב סטודנטים בתוכנית לבית הספר היסודי ההורים נתפסים כחסם משמעותי יותר (61%) מאשר בקרב סטודנטים בתוכנית לחטיבת הביניים (27%) שאינם תופסים את ההורים כחסם משמעותי.

המסקנות שעלו מהמחקר הן שמומלץ לשלב בהכשרה הראשונית קורסים שעוסקים בעבודה ותקשורת עם הורים, שכדאי לשלב בהתנסות המעשית של סטודנטים אינטראקציה ישירה עם הורים (אסיפות הורים, מפגשי פתיחת וסוף שנה) ושימומלץ לבנות הכשרת המשך למורים שעוסקת בעבודה עם הורים. בכל אלה חשוב להתמקד בהורים לילדים עם צרכים מיוחדים. כמו כן, מומלץ ליצור סדנאות משותפות להורים ומורים לצורך ליבון בעיות וחשיבה משותפת על מציאת פתרונות לבעיות ולדילמות.

אפיוני מערכות היחסים שבין גננות והורים בחינוך המשלב בעידן המודרני

ד"ר אביבה אבירן

מכללת גורדון

ההרצאה תציג ממצאים מחקרניים משותפים של שבע עבודות גמר של סטודנטיות בחוג המשלב בתואר השני במכללה בצפון הארץ. שבע העבודות מתמקדות בתפיסת התפקיד של הגננת-מנהלת הגן בחינוך המשלב, ותתמקד במיוחד בהיבט השותפות החינוכית בין ההורים לבין צוות הגן.

העבודות מציגות את אפיוני מערכות היחסים שבין גננות-אם וגננות משלימות לבין הורים, ואת ההיבטים המקצועיים והרגשיים בעבודת הגננת עם ההורים בחינוך המשלב בעידן המודרני, שהוא מרובה אמצעים טכנולוגיים.

הממצאים המשותפים לכל העבודות מציגים ארבע קטגוריות ראשיות:

- **ברמה הפדגוגית** - בניית חזון ויישום תפיסות חינוכיות באמצעות הובלה של תוכניות התערבות
- **ברמה האישית-המקצועית** - למידה והתפתחות מקצועית, המסייעים ליצירת חזון ואקלים חינוכי מיטבי למניעת אלימות
- **ברמה הניהולית** - בניית קשר מיטבי ושיתוף צוות הגן במקורות תמיכה מקצועיים
- **ברמה התקשורתית** - בניית ערוץ תקשורת המבוסס על שיתוף ומעורבות ההורים בנעשה בגן

הממצאים מדגישים את חשיבות תפקידה של הגננת כמנהלת-על וכמובילת תהליכים חינוכיים ואקלים חינוכי מיטבי בגן המשלב בעידן של תמורות. הגננת בתפקידה הניהולי-מנהיגותי מחויבת לשלב את כל המרכיבים הללו כדי להוביל תהליכים של שינוי חינוכי/חברתי/בריאותי. לשם כך, התפקיד החשוב ביותר המוטל עליה הוא לבנות מערך שותפות חינוכי ברמה התקשורתית הגבוהה ביותר עם כלל הצוות וההורים.

מושב 4:
עולמם הפנימי של הורים

יו"ר: פרופ' אליעזר יריב

'השטח האפור': באילו נסיבות מורים פונים לעזרת הורים?

ד"ר חגית ענבר פירסט

ד"ר שירי אייבז

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

פרופ' אליעזר יריב

מכללת גורדון

ד"ר אליען אלחדף-אברג'ל

מכללה אקדמית כנרת

בעיות התנהגות הוא מושג יחסי וההחלטה אם הפרעה כלשהי היא קלה או חמורה נקבעת על פי הדרך שבה המורה תופס אותה ומגיב אליה. הקושי להגדיר בעיות התנהגות נפוצות נובע מכך שהגדרתן מושפעת מהתרבות, מהסביבה ומההקשר שלהן. אופן תפיסת המורה משפיע גם על החלטותיו, למשל, אם לטפל בבעיה בעצמו או לפנות לעזרה של אחרים, כמו הורי התלמיד. מבין הגישות השונות שרווחות לגבי תפקידם של ההורים בבית הספר המחקר הנוכחי מתמקד בהשקפה שההורים הם שותפים. אף שהמושג שותפות איננו חד-משמעי, הציפייה של המורים היא שההורים יתמכו ויסייעו להם ללמד ולחנך את ילדיהם שלהם. המחקר הנוכחי בוחן את רפרטואר התגובות של המורים לבעיות משמעת ומנסה למקם בו את ההחלטה אם לקבל עזרה מההורים. הממצאים יעשירו את מקבלי ההחלטות ואת מכשירי המורים במיוחד בהקשר של תהליך יישום תיקון חוק השילוב (מאי 2019), אשר יגביר את ההטרוגניות בכיתות וידרוש מהמורים לשכלל את יכולות ההוראה שלהם ואת יכולת התמודדות שלהם עם בעיות התנהגות כדי ליצור סביבת למידה מיטבית לכל הלומדים. מטרת המחקר היא לבחון את הנטייה לפנות להורים בהשוואה לאמצעים אחרים שמורים נוקטים בטיפול בבעיות משמעת.

שאלות המחקר הן אילו אסטרטגיות מורים מתכננים להפעיל בעת התמודדות עם בעיות התנהגות נפוצות בראשית שנת הלימודים? באילו נסיבות ובאיזו שכיחות הם מתכננים לפנות להורים?

המחקר הנוכחי בוחן את הרפרטואר של מורים בניהול כיתה ובטיפול בהפרעות, תוך שימוש במתודולוגיה איכותנית כדי להפיק ממצאים כמותיים. לצורך המחקר פותח שאלון שמציג 11 תרחישים קצרים של בעיות משמעת נפוצות בכיתה. המורים התבקשו לציין בתגובה לשאלה פתוחה כיצד היו מגיבים למצבים אלה. בין היתר נכללו שני תרחישים שעוסקים באירועים שמתרחשים בתחילת שנת הלימודים - הגעה לבית הספר ללא תלבושת אחידה ואי הבאת ספר לימוד לשיעור בראשית שנת הלימודים. התרחישים ניתנו ל-110 מורות שנדגמו בדגימה נוחות. באמצעות ניתוח תוכן קודדו התשובות על פי סוגי התגובות שהמורים ציינו.

נמצא שהתגובה המתוכננת השכיחה ביותר למצבים של אי-הבאת ציוד והגעה ללא תלבושת אחידה בתחילת שנה היא של פנייה להורים (75% ו-58% בהתאמה). בחינה מעמיקה של תשובות המורים מעלה שני דפוסים מרכזיים. אחד הוא עדכון ההורים והעברת הטיפול בבעיית ההתנהגות אליהם (למשל, "מכתב הבהרה להורים"; "באספת ההורים אזכיר ואסביר להורים מהי תלבושת אחידה") או יצירת שיתופי פעולה עם ההורים (למשל, "אבדוק את הסיבה לכך עם הורי הילד"; "ארתום את ההורים לעזרתי"). בשני האירועים, כמחצית מהמורים הצהירו שהם יפנו להורים לאחר שהם יבצעו פרקטיקה אחת ישירות עם התלמידים (למשל, הבהרת התקנון או קיום שיחה) וכ-30% מהמורים ציינו שהם יפנו להורים כפרקטיקה הראשונה.

שתי תגובות שכיחות נוספות לבעיות אלה הן אזכור של תקנון בית הספר (אי-הבאת ציוד - 21% ותלבושת אחידה - 53%). כמו כן מורים נוטים לעקוב אחר התלמידים ולהעניש אותם, במיוחד כשהתופעות שבות ונשנות (55% ו-42%). מורים נוטים פחות לשוחח עם התלמידים על התנהגותם (26% ו-26%) או לחפש פתרון חלופי (25% ו-12%). נדיר שמורים ישקלו לאסוף מידע, לפנות לאיש צוות אחר או לתת חיזוק חיובי לתלמידים שמתנהגים כהלכה.

ממצאי המחקר מצביעים על דפוס פעולה של שימוש באמצעים יעילים, מהירים וכוחניים כדי לצמצם הפרות משמעת שמתרחשות בתחילת שנה. הפנייה להורים משרתת היטב את המטרות האלה הן במישור המעשי, הן בגיוס של ההורים להתמודדות השוטפת בעתיד. גם השימוש באמצעים בירוקרטיים (תקנון) ובענישה מאפשרים למורים לתקן במהירות תקלות כאלה כדי להתחיל את שנת הלימודים ללא הפרעות. הממצאים מצביעים על הצורך להכשיר מורים באסטרטגיות ניווט שיעור אפקטיביות כמו מניעה מוקדמת של בעיות התנהגות, ארגון סביבה לימודית תומכת בהתנהגות נאותה, שיפור האקלים הכיתתי והעלאת המוטיבציה. כל אלה יביאו לצמצום השימוש בענישה. לאור השכיחות הגבוהה של פנייה להורים, יש לערוך מחקר המשך הבודק את מידת האפקטיביות של פעולה זו לצמצום בעיות התנהגות נפוצות.

ציפור הנפש – סיפורה של קבוצת הורים מיוחדת

נורית כוכבי

מכללת קיי

חלק ניכר מהמתמודדים עם מחלה נפשית הם הורים. חלקם מתמודדים עם דיכאון, חרדה, הפרעות אישיות וחלקם מתמודדים עם מחלות כמו סכיזופרניה או הפרעה דו-קוטבית (הפרעה ביפולרית). חלקם מתקשים לשלב בין ההתמודדות עם המגבלה הנפשית להתמודדותם היומיומית עם ההורות.

אין עוררין על כך שמחלת נפש של הורה משפיעה על היכולת ההורית, על הילדים, על המשפחה כולה ודורשת התערבות ברמות שונות. ממצאי מחקרים מצביעים על נחיתותם של ילדים להורים המתמודדים עם מחלה נפשית בתחומים רגשיים, התנהגותיים ואינטלקטואליים, בהשוואה לילדים להורים בריאים.

מחקרים שבדקו את ההשפעות של מחלת הנפש של הורים על ילדיהם מתארים מאפיינים שכיחים שאותרו אצל ילדים אלה - דימוי עצמי ירוד ושלילי, הרגשת דחייה וקיפוח, סף תסכול נמוך, תחושת בדידות, סגירות ונסיגה חברתית ועוד. עם זאת, ישנם גם מחקרים שמצאו השלכות חיוביות על תפקודם של ילדים למרות מחלות הוריהם. הילדים הצליחו להתגבר על מכשולים, לסיים בית ספר תיכון עם תעודה בגרות, עבדו בהצלחה בשוק החופשי ויצרו קשרים משמעותיים עם בני זוג או עם חברים קרובים.

עבודה קבוצתית עם הורים המתמודדים עם מחלה נפשית צומחת על מצע התמורות בגישות הטיפוליות בתחום בריאות הנפש. כיום קיימת הבנה כי להורים אלה צרכים הקשורים הן להורות, הן למחלה. לפיכך, נדרשת תמיכה זמינה ורגישה המכירה את התפקיד ההורי ומכבדת אותו. הנחת היסוד של עבודה קבוצתית עם הורים שמתמודדים עם מחלה נפשית היא שהורות היא זכותם של אנשים המתמודדים עם מחלה נפשית וזקוקים לתמיכה בהורותם וכי הם מסוגלים לה.

קבוצת ההורים המתמודדים מעלה תמות ושאלות לגבי תחושת המסוגלות ההורית. חלקם עוסקים בשאלות האם אני אם טובה מספיק? האם אני אב טוב? הסטיגמות השליליות הרווחות בחברה מחלחלות אליהם ומעוררות אצלם שאלות נוספות, דוגמת האם הם עתידים לפגוע בילדיהם? האם הילדים יילקחו מהם? האם הטיפול התרופתי המאזן את המחלה עלול לפגוע באפקט וברגש הספונטני ובכך ביכולת להורות מיטיבה? הספק וחוסר הביטחון ביחס להורותם בולט ואנו נדרשים לתת להם אפשרות להביע אותם ולספק להם כלים להתמודדות איתם.

בקבוצות ההורים המתמודדים ניתנת אוזן קשבת, הכלה והזדמנות להשמעתם של קולות של ספקות וכאבים אלה. זהו מענה המקל על המועקה ומאפשר גם למידה של כלים להתמודדות עם המציאות המורכבת. המשתתפים בקבוצות תמיכה להורים המתמודדים עם מחלה נפשית מדווחים על חוויה חברתית מעצימה המלמדת ולומדת את עצמם ואת הורותם בצל המחלה הנפשית. חוויה שמאפשרת להם בהדרגה לחלץ את הקול ההורי שלהם.

השמעת קולם של ההורים המתמודדים בקבוצות ההורים משקפת את ההורה המתמודד עם מחלה נפשית כאדם שלם המתמודד עם עצמו ועם חייו, כמו כולנו.

"היי, מישהו שומע אותי?" – חוויה של אימהות לילדים עם צרכים מיוחדים לקראת ועדת השמה במעבר בין כיתה ו לכיתה ז

נעה תעסה וד"ר שחר גינדי

המכללה האקדמית בית ברל

אחת מהסוגיות הרגישות והמורכבות בתחום החינוך המיוחד היא ועדות השמה ואימהות לילדים עם צרכים מיוחדים חוות שלל קשיים בהתמודדותן איתן לקראת המעבר מבית הספר היסודי לבית הספר העל-יסודי. על פי משרד החינוך ייעודה של ועדת ההשמה הוא קבלת החלטות חינוכיות מיטביות בדבר השמת תלמידים במסגרות המותאמות לצורכיהם. תהליך קבלת ההחלטות נושא רבדים רבים, ולצד חוות הדעת המקצועיות עמדת ההורים תופסת מקום חשוב ומשמעותי, כפי שהוגדר מעמדם בחוק החינוך המיוחד בשנת 1988 כשותפים לתהליכי קבלת החלטות בנוגע לילדם.

מטרת המחקר היא להציג את החוויה של אימהות לילדים עם צרכים מיוחדים ואת האופן שבו הן תופסות את סוגיית ועדות ההשמה, אשר מלווה אותן לאורך שנות חי' ילדיהן במסגרות חינוכיות. במחקר נבחנו הקשיים, המשברים, התהיות, הדילמות וכן דרכי ההתמודדות של האימהות. כמו כן אותרו נקודות החוזק של האימהות והגורמים המשמעותיים המלווים אותן בתהליך לקראת ועדת ההשמה והמעבר מבית הספר היסודי לבית הספר העל-יסודי.

סקירת הספרות העלתה שניכר היעדר של מערך תמיכה מובנה המעוגן בחוק, המספק מענה ראוי להורים לילדים עם צרכים מיוחדים בתהליכי קבלת ההחלטות בכלל ולקראת ועדת ההשמה בפרט. חוויות הורים לילדים עם צרכים מיוחדים הוא נושא שנחקר רבות, אולם חווייתם בדגש על ועדות ההשמה נחקר באופן חלקי. המחקר בחן באופן ממוקד את חוויית האימהות לילדים עם צרכים מיוחדים לקראת ועדת השמה במעבר מבית ספר יסודי למסגרת המשך. המחקר עשוי לתרום להבנת התהליכים הרגשים והמורכבים כפי שתופסות וחווות אותם אימהות לילדים עם צרכים מיוחדים, וכן להוות תשתית בבניית תוכניות התערבות ותהליכים שיסייעו לאימהות בתהליך זה.

הממצאים מצביעים על כך שהאימהות מרגישות שאין להן שליטה בתהליך קבלת ההחלטות, על אף ההצהרות של משרד החינוך. כמו כן הקושי הרגשי נובע מגורמים נוספים המשפיעים על החוויה השלילית של האימהות לקראת הוועדה. אסימטריה של כוח וידע לעומת נציגי הוועדה, חוסר בפתרונות של מסגרות חינוך ושיקולים מערכתיים לא ענייניים. גורמים אלה מובילים לעיתים למתיחות ולקונפליקטים בין נציגי הוועדה לבין ההורים ומשפיעים על חווית האימהות בוועדה. מחקרים מסוימים מתייחסים לקונפליקטים השונים בין אנשי המקצוע להורים, ומסבירים שהם

נובעים מראייה שונה של הגורמים את טובתו של התלמיד, מציפיות ואילוצים שונים של המערכות ומפערים בין הרצוי והמצוי. נוסף על כך נמצא כי המעבר למסגרת חדשה והשינויים הצפויים משפיעים על האימהות, מעוררים בהן חששות ומתחים ותחושת האיזון שלהן מופרת. מכאן נמצא שוועדת ההשמה, המציינת את השינוי הצפוי ואת המעבר ממסגרת יסודית למסגרת על יסודית, מהווה גורם דחק על האימהות, שכן הן רואות בהחלטת הוועדה תוצאה רבת משמעות לעתידם העמום של הילדים.

ועדת ההשמה מציפה את האימהות בקשת רחבה של תחושות קשות. אך נוסף על כך נראה שהן חוות "טראומה מחודשת" בוועדת ההשמה, שכן ישנם קווי דמיון בתחושות שהציפו אותן ברגעים הקשים של קבלת האבחנה שלילדיהן יש צרכים מיוחדים. בשל ההקבלה בחוויה של האימהות לרגעי הגילוי בתהליך האבחון לחוויה שלהן בוועדת ההשמה, ייתכן כי האימהות חוות טראומה מחודשת המהווה גורם משמעותי המשפיע על חווייתן השלילית בוועדת ההשמה.

"חבילה באהבה" – אתגרי התמודדות של הוריהם לילדים מתקשים

במערכת החינוך

ד"ר נטע ברנסקי

מכללת גורדון

לאחרונה חלו עדכונים והתאמות בחוק השילוב של ילדים עם צרכים מיוחדים. במקביל לכך, מערכת החינוך על כל צוותיה מתמודדת עם מגוון רחב של אתגרים חינוכיים וטיפוליים הקשורים ביישום מודלים של עבודה עם ילדים מתקשים ולקויי למידה בכיתה הרגילה. זאת, בזמן שהצוותים החינוכיים אינם מקבלים הכשרה מספקת בתחום השילוב. שינויים מערכתיים אלה דורשים הקשבה לצורכי ההורים והתבוננות מקרוב על תהליכי ההכשרה של סגלי חינוך משלב ההתנסות הראשונית, דרך הפיתוח המקצועי באשר לעבודה מיטבית בכיתות הטרוגניות לנוכח מציאות משתנה. חשיפת מורים חדשים לרלוונטיות שבקיודם השותפות בין הורים למורים כרוכה בפיתוח מודעות גם לצרכים הרגשיים של הצוות החינוכי עצמו בהקשר לסוגיית השילוב לצידו של הילד המתמודד ומשפחתו. לצד בירור רפלקטיבי מעמיק של הקוגניציות והחוויית, קיים צורך גובר בפיתוח מיומנויות והקניית אסטרטגיות יעילות למתן מענה לצרכים מיוחדים של הילד והוריו.

מטרתו של מחקר הגישוש היא להתחקות אחר האתגרים, השותפויות ומשאבי ההתמודדות שמאפיינים את תהליך ההתערות הרב מערכתי של ילדים מתקשים ולקויי למידה במערכת החינוך, דרך עיניהם של הורים, מורים ותיקים ומורים בזמן הכשרתם וגורמי טיפול במערכת החינוך שמעורבים בתהליך. המחקר פותח על בסיס מודל התערבות ייחודי שנערך במכללה האקדמית גורדון, כדי לנסות לחדד תובנות חדשות הרלוונטיות לתכנים הלימודיים של המתמחים בהוראה בהקשר לעבודה עם הורי תלמידים מתקשים ומשולבים במערכת החינוך, כחלק מכל שלבי ההכשרה והפיתוח המקצועי של סגלי החינוך במציאות הישראלית.

במחקר נעשה שימוש במערך איכותני וכמותי משולב, בניסיון לאפיין צרכים רגשיים ותפקודיים, אתגרים ואסטרטגיות להתמודדות של הורים לילדים עם הפרעות קשב וריכוז ולקויות למידה בממשקי הקשר בין הורים וצוותי חינוך במרחבי מערך החינוך הרגיל. מענה לסוגיות אלה נבדק כמשתקף בתפיסתם ובחווייה הסובייקטיבית של הורים לילדים משולבים עם הפרעות קשב, ריכוז ולקויות למידה, פרחי הוראה המיועדים לחינוך הרגיל והמיוחד, סגלי חינוך וטיפול ותיקים וחדשים בבתי הספר ובמכללה להכשרת מורים.

הממצאים העיקריים מצביעים על אתגרים מהותיים שחווים הורים לילדים מתקשים ומשולבים, כחלק מתהליך ההתמודדות שלהם עם אתגרי השילוב של ילדיהם במערכת החינוך. הללו דיווחו על רגשות מורכבים שמלווים אותם כהורים, כגון בדידות, חוסר אונים, ערפול מידע, אכזבה, חרדה והיעדר ליווי והדרכה. אתגרים וקשיים צוינו בנוגע לבלבול וקושי בסנגור על הילד וליווי הילד במהלך שנת הלימודים עצמה ותיווך הצרכים שלו לצוותי חינוך מתחלפים במעבר משנה לשנה. זאת לצד התגייסות, סיפוק ואמביציה הכרוכים תהליך הליווי רב השנים של ילדיהם במערכת.

מרבית ההורים זיהו את המתח שהם חשים בתהליך הליווי של ילדיהם כמוקד לחרדה מאימת וכמועקת האחריות לשיקום נזק שנוצר עקב התנהגות או הישגים לימודיים של ילדיהם ואחרים דיווחו על האתגר והריגוש שבתהליך. מורות וגורמי טיפול מכירים במורכבות הממשק שבין מערכת החינוך לבין הורים טעונים רגשית, המביאים לקשר את החוויה האישית שלהם במגוון רחב של אופנים. גם פרחי הוראה במהלך התנסותם בעבודה עם ילדים לקויי למידה ומשפחותיהם דיווחו על חרדות, בדידות מקצועית, צורך בליווי צמוד והדרכה בכל הנוגע לשיח מקדם שותפות עם הורי התלמידים, על מתח וחרדה שמלווים את שני הצדדים בתיווך התהליך הלימודי להורי התלמידים ובצורך לגייס אותם, ולספק מענה מידי לחרדות.

עם הכלת חוק השילוב המתוקן, מקבלת דמות הסגל החינוכי והכשרתו לתפקידו כמתווך בין הבית לבית הספר תיקוף מחודש. 'ריק' של מיומנויות והכשרה מספקת של צוותי חינוך בכיתות הטרוגניות, יוצר וצובר תסכול מקצועי ואישי רב בקרב כל גורמי המערכת, החל בילדים המשולבים, דרך הוריהם וכלה במוריהם. ריק זה מצביע על צימאון של מערכת החינוך כולה לתהליך משמעותי של התאמת מיומנויות ואסטרטגיות הכלה כבר בשלב ההכשרה להוראה ובהמשך דרך עיצוב תהליכי הפיתוח המקצועי של מורים וגננות ותיקים לנוכח מציאות משלבת חדשה. עלינו למצוא דרכים חלופיות לחיבור אותנטי שיאפשר טשטוש הגבול המלאכותי שבין בית הספר לבית, שאין בו עניין ורלוונטיות לילד ולמשפחתו במציאותם האחת, אך יקדם שותפות עמוקה ומכילה בין ההורים לצוותי החינוך לטובת הילד.

מושב 5:
תפיסות מגוונות של הורים לצרכים מגוונים
של ילדים

יו"ר: ד"ר חגית קליבנסקי

עמדות ותפיסות של אימהות שהן מורות לגבי מידת מעורבותן בבתי הספר של ילדיהן

מיטל שיר-לוי וד"ר איריס אלפי שבתאי

מכללת לוינסקי לחינוך

"מעורבות הורים" בחינוך היא תהליך דינמי ורגיש, והיא מבטאת קשת רחבה של פעולות הנוגעות לצורת ההתארגנות הפעילה של ההורים בבית-הספר ולאופי השיח שלהם עם הצוות החינוכי. לעומתה, "התערבות הורים" מתייחסת לסביבה שבה ההורים מהווים קבוצת לחץ, הנתפסת על-ידי המורים כמשתלטת ושלילית ולכן היא נתקלת בהתייחסות חשדנית מצד המורים ועשויה להוביל ליחסים עכורים בינם לבין ההורים ולשיתוף פעולה לקוי ומאולץ עימם. הגבול הדק בין "מעורבות" לבין "התערבות" עשוי להוביל לקונפליקטים רבים ביחסי הורים-מורים, שכן מעצם היות השיתוף תהליך ארוך טווח הכולל צדדים עם נקודות ראות שונות, עשויים להיות בו חילוקי דעות רבים. עם זאת, התקשורת בין המורים להורים מהותית, שכן להורים הזכות והחובה להיות שותפים בתהליך החינוכי המתרחש בבית הספר והמשפיע על חיי ילדיהם.

מחקרים שונים עסקו ביחסי מורים-הורים במערכת החינוך ובמידת מעורבותם או התערבותם, ואולם מעטים עסקו במידת המעורבות של הורים שהם מורים במקצועם בתהליך החינוכי של ילדיהם בבית-הספר. מחקר זה מתמקד בקבוצה ייחודית של אימהות שהן מורות ומנתח את תפיסותיהן לגבי מעורבותן בבתי הספר של ילדיהן וביחס לתפיסות של אימהות אקדמאיות שאינן מורות. ראיון עומק חצי מובנה שנבנה במיוחד לצורכי המחקר הועבר ל-28 משתתפות ממרכז הארץ, שלכולן תלמידים בבית ספר. 16 מהמשתתפות הן אימהות-מורות ו-12 מהמשתתפות הן אימהות אקדמאיות שאינן מורות.

המחקר מיפה באמצעות ניתוח תוכן את התמות המרכזיות העולות מהראיונות עם האימהות המורות לגבי מידת מעורבותן ולגבי נחיצות המעורבות בבית-הספר של ילדיהן. נוסף על כך, בחן המחקר באילו דרכים האימהות המורות מעורבות בבית הספר של ילדיהן והעריך אם קיימים הבדלים בין אימהות שהן מורות לבין אימהות שאינן מורות. שבע קטגוריות תוכן מרכזיות מופו אצל האימהות המורות והן עסקו בתחום הלימודי, האישי-החברתי, בהשוואות ובשיפוטיות, במעורבות לעומת התערבות, בהתנדבות ובשיתוף פעולה, בלויאליות למקצוע ולמערכת החינוכית ובהימנעות וסמכות. קטגוריות התוכן ממחישות את הקונפליקט העצום שחוות אימהות שהן מורות ביחס למעורבותן בבתי הספר של ילדיהן.

ממצאי המחקר מצביעים על הבדלים בכל הקשור למעורבות בבית הספר של ילדיהן אצל אימהות שהן מורות לעומת אימהות שאינן מורות. נקודת דמיון בולטת בין כל האימהות מצויה בשאיפה של כולן להיות חלק מהעשייה, להתנדב ולסייע. נקודת שוני נוגעת לתחומים שיש בהם רגישות למעמד המורה. זו באה לידי ביטוי בהיבטים של לויאליות מצד האימהות המורות כלפי מקצוע ההוראה.

המחקר מאיר על אוכלוסייה ייחודית של אימהות-מורות וממחיש את הקונפליקט שהן חוות ברמה יומיומית לגבי האופן ולגבי המידה של מעורבותן בבתי הספר של ילדיהם. השלכות המחקר ממחישות את הידע ואת הרגישות הרבה של האימהות המורות ומדגישות את הזיקה והלויאליות שלהן למקצוע ההוראה. ראוי שבתי ספר ישתמשו בידע של אימהות-מורות כמשאב חשוב, ישתפו פעולה עימן בהיבטים חינוכיים וחברתיים שונים בבית הספר וישתמשו במעורבותן בבית הספר של ילדיהן באופן מושכל ומקדם.

הורים לילדים עם מוגבלות: בין בית הספר לבין חינוך ביתי

ד"ר חגית קליבנסקי

ד"ר אורית גילור

פרופ' דרורה כפיר

המכללה האקדמית בית ברל

הספרות בנושא חינוך ביתי לילדים עם מוגבלות מצומצמת ובישראל הספרות המחקרית בתחום מועטה מאוד ומוגבלת בתרומתה. כמו במדינות אחרות בעולם, בשנים האחרונות אנו עדים להתפתחות של חינוך ביתי גם בישראל. התפתחות זו באה על רקע ביקורות קשות המושמעות על הנעשה במערכות החינוך בעולם בכלל ובישראל בפרט. בישראל יש הסדרה של החינוך הביתי (חוזר מנכ"ל משרד החינוך 2006 - תשס"ו 8א), אך היא אינה כוללת התייחסות לאוכלוסיית הילדים עם מוגבלות. הסיבות לבחירה בחינוך ביתי, כפי שמופיעות במחקרים, הן בעיקר אידיאולוגיות או פדגוגיות לגבי ילדים ללא מוגבלות. אולם לעיתים קרובות העברת ילדים עם מוגבלות לחינוך ביתי מסתמנת ככורח של ההורים ולא כבחירה.

מחקר זה הוא מחקר ראשוני שמטרתו לבחון את מאפייני התופעה של חינוך ביתי לילדים עם מוגבלות מנקודת מבטם של ההורים. שאלות המחקר היו מדוע ההורים מחנכים בבית את ילדם עם המוגבלות ומהי תפיסת ההורים את המציאות הבית-ספרית?

המחקר האיכותני כלל 16 משתתפים, מהם 15 הורים ממשפחות שונות שמחנכות כיום או שחינו בעבר ילדים עם מוגבלות בחינוך ביתי. משתתף אחד היה איש מקצוע המסייע למשפחות המחנכות את ילדם עם המוגבלות בחינוך ביתי. איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיונות מובנים-למחצה. עיבוד הנתונים נעשה בגישת תיאוריה מעוגנת בשדה (Grounded Theory). בגישה זו ביקשנו להפיק מהמידע שהתקבל בראיונות תיאוריה המתמקדת בתופעת החינוך הביתי לילדים עם מוגבלות. הבנייה תיאורטית של הממצאים נעשתה תוך התייחסות לספרות המקצועית בתחום.

הממצאים חשפו דמיון רב בין התהליכים שעברו משפחות אלה. בכל המשפחות שהשתתפו במחקר הילדים עם המוגבלות למדו במוסד חינוכי (גן, בית ספר, בית ספר בחינוך המיוחד) לפני שהיו בחינוך ביתי. בכל המשפחות ההחלטה על העברת הילד לחינוך ביתי הייתה אילוץ או ברירת מחדל, לאחר ניסיונות רבים של בית הספר לצד מאמצים של ההורים למצוא מענה הולם לילד עם המוגבלות. ההורים אינם שוללים את מערכת החינוך באופן עקרוני, וכולם חיפשו או מחפשים את הדרך להחזיר את ילדיהם למערכת החינוך. חלק מהילדים חזרו ללמוד

במערכת החינוך, אחרים היו בחינוך ביתי לסירוגין או באופן חלקי, בשילוב עם לימוד בבית הספר.

ממצאי מחקר זה חושפים תופעה של ילדים אשר מערכת החינוך לא מצליחה להכיל אותם והם נאלצים לוותר על הזכות לחינוך ממסדי. מקורה של התופעה בקשיים מורכבים הנובעים מהמוגבלות של הילד או מהיעדר תנאים, משאבים, גמישות ומוטיבציה של המערכת הבית ספרית. בסיטואציות אלה, לוקחים ההורים על עצמם את חינוך הילדים. זהו אתגר עצום הדורש משאבים נפשיים וכלכליים רבים. לנוכח ההצלחות שיש להורים אלה והאפשרות להחזיר את הילדים למערכת החינוך לאחר תקופה של חינוך בבית, יש לחשוב על שיתוף פעולה בין חינוך ביתי לבין בית הספר ועל המדינה לנסות למצוא פתרונות נוספים כדי לתת מענה ראוי לילדים עם מוגבלות ולהקל על הוריהם.

תיקון חוק החינוך המיוחד 2018 מנקודת מבטן של המשפחות המיוחדות

עו"ד מנחם גולדין

ארגון קשר

בישראל חיים היום 330,000 ילדים עם צרכים מיוחדים. גידול ילדים אלה הוא אתגר קשה ומורכב. ארגון קשר הוא ארגון מומחה ומקצועי לשינוי חברתי הפועל למען משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים מתוך אמונה שהמשפחה היא מקור העוצמה והביטחון של הילד עם הצרכים המיוחדים. ארגון קשר שם את המשפחות במרכז, מאמין ביכולתם של ההורים להיות המומחים לילדיהם ופועל למען איכות החיים של המשפחות. החזון של הארגון הוא לפעול למען חברה המבטיחה כי למשפחות שיש להן ילדים עם צרכים מיוחדים יינתנו התנאים הדרושים כדי לגדל את ילדם בכבוד ובזכות, מתוך מקום של עוצמה ומעורבות, שתספק לילדים ולמשפחות את ההזדמנות לחיים מלאים בכל התחומים - חינוך, בריאות, תעסוקה וחברה.

תפיסת ההכלה בארגון היא שילוב חינוכי ממשי שפירושו היות הילד המשולב חלק אינטגרלי מהכיתה במישור הלימודי, החברתי וההתנהגותי. שילוב חינוכי ממשי הוא מהלך שאפתני ביותר שיהיה קשה להשיגו בלא הכשרה מתאימה ושילוב של כל הגורמים המעורבים בתהליך.

התיקון לחוק החינוך המיוחד שינה את מעמד ההורים לילדים עם מוגבלויות באופן מהותי בוועדות שירותי החינוך המיוחדים. לפי התיקון להורים לילדים עם מוגבלויות ניתנה היכולת לבחור את סוג המסגרת שבה ילמדו הילדים ולהיות חלק מהוועדה הרב-מקצועית בבית הספר שקובעת את התוכנית האישית ואת אופן השימוש בשירותי החינוך המיוחדים.

הורים לילדים עם מוגבלויות מהווים את מקור התמיכה והעוצמה של הילדים, והם גם מנהלים את מגוון הגורמים השונים הנדרשים לטיפול בילדים. לפיכך, השינוי במעמדם נובע מן ההבנה כי במשך שנים ארוכות ההורים הודרו מתהליך קבלת ההחלטות החינוכי לגבי ילדיהם. מערכת החינוך סללה את דרכם של תלמידים רבים במערכת החינוך הכללית למערכת החינוך המיוחד, בין שמטעמים פדגוגיים ובין שמאילוצי תקציב ובירוקרטיה.

הכיתות ההטרוגניות, תהליך נכון וארוך שנים של משרד החינוך בעבודה עם ילדים עם מוגבלויות, מלמד רבות על האופן שניתן לייצר כיתות הטרוגניות שלומדים בהן ילדים עם יכולות שונות המגיעים מרקע שונה. משרד החינוך פועל לרפורמה נוספת בחינוך הכללי שתאפשר הכלה של תלמידים מגוונים בכיתה הטרוגנית, לרבות תלמידים עם מוגבלויות. זאת כדי תלמידים עם

מוגבלויות יוכלו להיות חלק ממערכת החינוך הכללית. התיקון לחוק מחייב התייחסות מיוחדת למשפחות ולבניית האמון שלהן בצוות המקצועי ובמערכות החינוכיות. הקשבה לצורכי הילד ומשפחתו, יצירת אחריות משותפת בין ההורים למערכת החינוך והתאמה אישית, כל אלה יעזרו בשילוב חינוכי ממשי בבתי הספר הרגילים.

משרד החינוך מוביל רפורמה בחינוך המיוחד שמחייבת את החינוך הרגיל להיערך בדחיפות בהיבטים שונים לקראת הכלתם של יותר תלמידים עם צרכים מיוחדים בבתי הספר הרגילים. הצוות החינוכי, התלמידים והוריהם זכאים לקבל מידע, להתוודע לתפיסות ועמדות שלהם כלפי תלמידים עם צרכים מיוחדים והוריהם, להבין את המורכבות המשפחתית, ולאמץ פרקטיקות שיאפשרו שילוב והכלה נכונים ומלאים והמבוססות על כבוד האדם וחירותו.

עמדות הורים לתאומים בסוגיית ההפרדה בגן חובה לעומת כיתה א

מירב אלמוג וד"ר בתיה סרוסי

מכללת לוינסקי לחינוך

אחת הדילמות המרכזיות שהורים לתאומים מתמודדים איתן מתעוררת כאשר התאומים מתחילים את דרכם במערכת החינוך בגיל הרך, וההורים נדרשים להחליט כבר מגיל שנה אם להפריד את התאומים או להשאיר אותם יחד במסגרת הגן. מטרת המחקר הנוכחי הייתה להבין מהי עמדתם של ההורים לגבי ההפרדה בגן חובה לעומת ההפרדה בכיתה א, ואת השיקולים שעומדים מאחורי החלטה זו.

המחקר התמקד בשאלות שהורים שואלים את עצמם כשהם צריכים להחליט בסוגיית ההפרדה בין תאומים בעת לימודיהם במערכת החינוך - האם בכלל יש צורך להפריד ביניהם, ואם כן, מתי רצוי לעשות זאת? האם כדאי להפריד בין התאומים בבית הספר או כבר בגן הילדים? לא תמיד הורים יודעים לענות על שאלות חשובות אלה, ולעיתים הם נועצים בצוות החינוכי. המחקר הנוכחי מכוון להעשיר את הידע של הורים ושל אנשי חינוך בנוגע להפרדה בין תאומים. יש מי שטוענים שהפרדה בגיל בית ספר היא נכונה כי הילדים מבוגרים יותר ומדובר במסגרת חדשה, שמאפשרת פתיחת דף חלק. מנגד, יש החושבים שכיתה א', בהיותה מעבר שקשה לילדים גם כך, היא לא הזמן הנכון להפרדה. חשוב לדעת שנכון להתאים את ההפרדה לנסיבות חייהם ולאופיים של התאומים עצמם.

המחקר הנוכחי מחדד את הצורך בבחינת השיקולים שיש לקחת בחשבון לפני שמחליטים החלטה זו. כמו כן, חשוב להתייחס לכל מקרה לגופו, ולהתייחס לכלל השיקולים הנוגעים ספציפית לילדים. לדוגמה, אם הילדים חווים גירושין של הוריהם, מעבר דירה או כל שינוי שמשפיע עליהם ברמה הרגשית, או אם קיימת תלותיות, מוביל ומובל בדינמיקה בין האחים. לכן אין תשובה אחת מוחלטת ונכונה לשאלה מרכזית זו.

במחקר השתתפו 80 הורים לתאומים, שהתבקשו למלא שאלון בנושא הפרדת תאומים, ולהביע את מידת הסכמתם להיגדים שהוצגו בפניהם בנוגע להפרדה או אי הפרדה. תפיסת ההורים והחלטתם משתנה ביחס למסגרת גן לעומת מסגרת בית הספר. כמו כן משתנים נימוקיהם. ההבדלים בין סוגי הנימוקים מלמדים על כך שההורים מודעים לצרכים של הילדים, שמשתנים עם הגיל, ורוצים להתאים את ההחלטה כך שתענה לצרכים האלה. הדיון מציג את החידוש בממצאים של המחקר הנוכחי, בהתייחס למחקרים קודמים ומציע הסברים לממצאים שהתקבלו. הממצאים

העיקריים מצביעים על כך ש-90% מההורים בעד הפרדה בכיתה א, מתוך שיקולים של תחרות על ציונים וחברים, לעומת 60% בלבד שהם בעד הפרדה בגן חובה מתוך שיקולים של פיתוח זהות נפרדת ללא תלות באחר.

המחקר בוצע בהיקף מצומצם של 80 הורים. כמות המשתתפים במחקר קטנה ואינה מייצגת בהכרח את כל אוכלוסיית ההורים לתאומים. רצוי יהיה להרחיב בעתיד את המחקר בנושא זה, להגדיל את המדגם ולבדוק באופן מפורט יותר את ההבדלים בין קבוצות שונות באוכלוסייה. כיוון נוסף של מחקר עתידי הוא השוואה בין עמדות הורים ובין עמדות של צוות החינוכי.

מושב 6:
איך לעבור
מעבודה מול הורים לעבודה עם הורים?

יו"ר: ד"ר אלונה פלג

"על העיוורון" – הפער בין מה שנאמר לי לבין מה שאני יודע: קווים מנחים לתקשורת עם הכחשת הורים במערכת החינוך

ד"ר שושי פלמור הספל

המכללה האקדמית הרצוג

מרכז רפואי אוניברסיטאי הדסה ירושלים

כאשר הורים מתבשרים שלילדם לקות התפתחותית או קשיי הסתגלות, ההתמודדות נעה על גבי רצף של הכחשה-קבלה, עם תנודות לאורך הזמן. מתעוררת השאלה אם הכחשה היא מנגנון הגנה פרימיטיבי או שמא היא מהווה מנגנון התמודדות בריא, העוזר לשרוד במצבי דחק. הכחשה היא אדפטיבית אם היא מאפשרת לאדם לעבד בהדרגה אינפורמציה הקשורה באבחנה ובהשלכותיה, ולסייע לו לרכוש התנהגות התואמת את קשייו ומסייעת בהתמודדות עימם. הכחשה מסבירה את הפער בין מה שנאמר להורה לבין מה שהוא יודע. כאשר מדובר בלקות של ילד, יש חשיבות לאופן קבלת הבשורה לגבי לקות הילד, כמו כן, ייתכן קיומו של פער בין ההורים ברמת הכחשת הלקות של כל אחד מהם. על כן, התקשורת עימם וגיבוש תוכנית חינוכית עבור הילד עשויה להיות משימה מאתגרת.

המחקר מציג מודל פורץ דרך לזיהוי שבעת רמות ההכחשה. כל אחד מהשלבים הללו מיוחס להתמודדות ספציפית עם אינפורמציה מאיימת. מודל זה, יחידי מסוגו, ממפה את שלבי ההכחשה ומסייע לזהות את העמדה הרגשית של האדם לנוכח האיום, ומתווה דרכי התערבות יעילות ומותאמות. יודגם שימוש במודל זה בהדרכת הורים מוסלמים, שהתמודדו עם נכות נרכשת של בנם. הטיפול ממחיש את ההשפעה של אספקטים תרבותיים מרתקים המאפיינים אוכלוסיות מסורתיות, וייתחס למשתנים כמו פער ברמות ההכחשה בין ההורים, נסיבותיה, משכה ומידת השליטה בסיטואציה.

במהלך הקשר עם ההורים חלה תנועה מרשימה בעמדת כל אחד מהם ביחד ולחוד, שינוי שאפשר יחס חיובי יותר של ההורים כלפי שיקום ילדם, קבלת החלטות אמיצות יותר בעת השיבה הביתה, ושילוב בנם בבית ספר כוללני בקהילה. בתום הטיפול האב ביקש להעניק לי את הספר 'על העיוורון' באומרו שהספר מתאר היטב את התהליך הטיפולי, וגם כשנדמה שאנו רואים את המציאות, יש שאנו עיוורים למציאות הנגלית לעינינו.

המסקנות העולות מן המחקר הן שיש להקפיד על אופן מתן הבשורה על לקות הילד או קשייו התפקודיים (מי מבשר, באיזו מידה ההורה מודע למצב הילד, הגדרת מקום וזמן למתן המידע, קביעת פגישת המשך, מתן מידע כתוב). כמו כן, מיפוי העמדה הרגשית שבה נתון כל הורה עשויה לסייע בתקשורת יעילה ומותאמת יותר עימם.

במקרה שיש פער בין ההורים, יש להתמקד בהורה המודע פחות למצב הילד כדי לקדם את התקשורת ביניהם. לבסוף, יש להשאיר פתח של תקווה, ולהציג בפני ההורים דרכי התערבות וטיפולים שעשויים לקדם את הילד בבית הספר ובקהילה, לצד מתן תמיכה והעצמה של ההורים המתמודדים עם האתגר בחיי היומיום.

"מעגל אימהות" – מרחב תמיכה והעצמה לאימהות בבית ספר לחינוך מיוחד בלוד מנקודת מבט מגדרית ורב-תרבותית

ד"ר אלונה פלג

מכללת לוינסקי לחינוך

במסגרת זו אציג מיזם מיוחד שהובלתי בשנים 2015-2018 בבית ספר לחינוך מיוחד בעיר לוד, שאני עובדת בו כיועצת חינוכית ומורה. אוכלוסיית התלמידים בבית הספר כוללת 40 תלמידים בני 6-21 עם מוגבלות שכלית התפתחותית בינונית וקשה, תלמידים עם נכויות פיזיות ותלמידים סיעודיים מהמגזר היהודי והערבי. התלמידים מתגוררים בערים לוד, רמלה, ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, באר יעקב, והסביבה. ההורים, ובעיקר האימהות של הילדים, מתמודדים עם עומס מטלות, עומס רגשי ובדידות חברתית. ברוב המקרים האימהות הן האחראיות העיקריות לטיפול בילדים ולליווי הילדים לבדיקות רפואיות מרובות ומורכבות. רובן נישאו בגיל צעיר ואינן עובדות מחוץ לבית. חלק מהן אינן יודעות קרוא וכתוב בשפת האם, ותלויות בבני זוגן או בקרובי משפחה לצורך ניהול. לעיתים הן מתמודדות עם האשמות של משפחות המוצא באחריות להולדתו או לגידולו של ילד פגום. הן מתקשות לצאת לנופשונים מחשש שמא יגידו להן שהן "אימהות רעות" או מפחד שמא יקרה לילד משהו בהיעדרן. החרדה ממוות של הילד הפגוע או מהתדרדרות רפואית שלו מלווה אותן לאורך כל חייהן ואינה משוללת יסוד (חלק מהתלמידים נפטרים בגיל צעיר יחסית). הן בודדות יחסית ואינן להן הרבה חברות. בני זוגן לא תמיד תומכים בהן. לחלק מבני זוג אלה במגזר הערבי יש אישה שנייה, שאיתה הם מעדיפים לבלות.

על רקע צרכים ייחודיים אלה, החלטתי בשיתוף עם מנהלת בית הספר והעובדת הסוציאלית של החינוך המיוחד בעיר לוד להוביל מיזם משותף – "מעגל אימהות". כל האימהות הוזמנו למפגשים בבית הספר בתדירות של פעם בחודש. מטרת המעגל היו להוות מרחב תמיכה והעצמה לאימהות בתוך בית הספר, חיזוק יחסי הקרבה והאכפתיות בין הצוות החינוכי להורים והעמקת ההיכרות של האימהות בינן לבין עצמן.

אט אט התהווה גרעין קבוע של 10 אימהות (רבע מאוכלוסיית בית הספר) וכן אימהות שהצטרפו מדי פעם. המפגשים נשאו אופי חצי מובנה ועסקו בנושאים אשר צמחו מתוך הקשבה לצרכים של האימהות, לדוגמה, כוחות - מהם הכוחות והמשאבים העומדים לרשותי? מה נותן לי כוח? למי אני נותנת כוח? חופשה וניצול הנופשונים – מהי חופשה בשבילי? האם מותר לי לצאת לחופשה? מה זה אומר עלי כאימא? ביקורי בית של הצוות החינוכי לעומת הביקורים של ההורים בבית הספר – משמעות, חוויות והשפעות גומלין.

הפרויקט זכה להצלחה רבה, לתהודה בעיר, ולפרסום בכתב העת "הד החינוך". לאימהות המעגל היווה פסק זמן והתבוננות בעצמן. שותפות הגורל בין האימהות עודדה אינטימיות, פתיחות וקירבה. הקשר בין ההורים לבית הספר נעשה חיובי יותר וכמות התלונות פחתה. חלק מהאימהות הרגישו צורך לתת בחזרה והביאו כיבוד מעשה ידיהן למפגשים. אחת האימהות הנחתה מפגש ביוזמתה.

איך לעבור מעבודה מול ההורים לעבודה עם ההורים?

מאיה גולדמן

ג'וינט - מכון ברוקדייל והאוניברסיטה העברית בירושלים

בשנת 1988 נחקק בארץ חוק החינוך המיוחד ללא השתתפות הורים בוועדות השמה. מאז חלו שינויים משמעותיים שמשקפים את החשיבות שיש למקומם של הורים לילדים עם צרכים מגוונים במערכת החינוך. למרות המאמצים הרבים שהושקעו ב-30 השנים האחרונות כדי לבנות דרכים שונות לפיתוח שותפות חינוכית עם ההורים, אנשי המקצוע במערכת החינוכית מתקשים עדיין להתמודד עם הורים דעתנים, חזקים, שתלטניים מצד אחת ועם הורים פסיביים, חלשים או מזניחים מצד השני.

בהרצאה יוצגו תוצאות מחקר שנעשה במרכז "קשר" - מרכז מידע, הכוונה וייעוץ להורים ולאנשי מקצוע - ביוזמת מכון ברוקדייל. מטרת המחקר הייתה להבין את "סודות ההצלחה" שעמדו מאחורי היכולת המיוחדת של הצוות במרכז לפתור חסימות במפגש בין ההורים לילדים עם צרכים מגוונים לבין מערכות שירות, ולקדם את העבודה המשותפת המביאה להשגת פתרון משביע רצון לכל הצדדים המעורבים.

תהליכי המחקר כללו תיעוד של עבודה מוצלחת עם הורים שפנו לעזרה, מנקודת מבטם ומנקות מבטם של אנשי המקצוע המעורבים ושני סמינרים לימודיים עם אנשי מקצוע רלוונטיים. המחקר נערך בשילוב בין שיטת "למידה מהצלחות", "הרהור על פעולה" (reflection on action), המתייחס לתהליך רפלקטיבי שנעשה לאחר המעשה על אירוע ספציפי ו"הרהור על הרהור-בעת-פעולה" (reflection on reflection on action), שהוא הרהור על מה שנעשה בעבר על ידי אדם אחד בכמה אירועים.

הממצאים העיקריים של המחקר מציגים הנחות יסוד ומודל עבודה שמסייעים לאנשי מקצוע לפתח עמדה אמפטית כלפי הורים מורכבים ושימוש בכלים יעילים ואפקטיביים לבניית שותפות מיטיבה גם עם הורים עם אישיות או התנהגות מורכבת. הממצאים מאפשרים לתרגם את הרטוריקה למעשה ולפתח דיאלוג שיוביל לשותפות.

הנחות העבודה

- הקשר בין ההורים לאיש המקצוע הוא אסימטרי מעצם העובדה כי ההורים הם הזקוקים לעזרה ולא בחרו לגדל ילד עם לקות/קשיים, וניתן להניח כי היו מוותרים על הצורך להזדקק לשירותנו. לעומתם, אנחנו כאנשי מקצוע בחרנו בעיסוק ובתחום עבודתנו.
- המצב האסימטרי מטיל על איש הצוות החינוכי את האחריות ליצור את קשרי האמון עם ההורים. נמצאו מרכיבים ברורים לבניית אמון: ההורה צריך להרגיש בטוח שאיש המקצוע שעובד עימו מבין את התנהגותו ואת הקשיים שהוא מתמודד עימם, רוצה לעזור לו, יכול לעזור לו ולא יגרום לו לנזק.
- להורים שונים יש צרכים שונים, ועל איש המקצוע להיות מיומן וקשוב כדי להבין מהו הצורך המנחה את ההורה ואיזו התערבות תתאים לו ביותר.
- באינטראקציה בין שני הצדדים ניתן לזהות חסמים משלושה סוגים: חסימות הקשורות בהורים ובמשפחה המושפעים גם מהניסיון הקודם עם נציגים של מערכות הממסד, חסימות הקשורות באיש המקצוע וחסימות הקשורות במערכת הממסדית. ישנן חסימות אובייקטיביות - קשיי שפה, הבדלי תרבות, היעדר משאבים, וחסימות סובייקטיביות - מטען רגשי ומשאלות של כל אחד מהצדדים. האתגר של איש המקצוע הוא לזהות את החסימות ולפעול להסרתן כדי שיוכל לפעול כצוות עם ההורים לטובת הילד.

מודל התערבות בחמישה שלבים

1. יצירת תנאים נוחים ליצירת קשר ראשוני.
2. קבלת ההורה ובניית אמון - הבנת המצב דרך עיני ההורה.
3. תגובה מצטרפת - שיתוף במידע, הצגת עמדתנו כלפי המצב, פריסה של פתרונות אפשריים.
4. בניית הערכה משותפת של המצב תוך התחשבות בהבדלים.

5. מציאת "פתרון מציאותי אופטימלי" התואם את טובת הילד לפי שיפוט מקצועי, מקובל על ההורים, אפשרי לביצוע מבחינת המשאבים, מחלק אחריות ומשתף את כל הנוגעים בטיפול בילד ובמשפחתו, ומלווה בבקרה ובהפקת לקחים.

צוות "קשר" פעל לפי תפיסת עולם כוללת המבוססת על הנחות יסוד שנבדקו במהלך העבודה עם ההורים ועם אנשי מקצוע. כאשר פעלו לפי השערות אלה יצרו מערכת של קשרים, מידע ודרכי פעולה אשר אפשרו תוצאות חיוביות שאף נחשבו כבלתי אפשריות. כלומר, הפעולה על בסיס הנחות אלה הביאה ליצירת מציאות חדשה להורים ולאנשי מקצוע, מציאות אופטימית יותר עם אפשרויות חדשות ורחבות לעבודה משותפת ולפתרון יצירתי של בעיות.

"מסע בין עולמות" - מפגש בין משפחה למרפאה בעיסוק

בתהליך טיפול והשמה חינוכית

שרון גלסנר

עמותת האיקס השביר

לירון בניסתי

עמותת "שלווה"

הורים לילדים עם צרכים מיוחדים עוברים תהליך משמעותי בשלבים שונים בהורות. שלבים אלה מתרחשים ומתהווים מעצם תהליך האבחנה וההתמודדויות היומיומיות הכרוכות בטיפול בילד. בהתייחס למודל האבל הספירלי נמנים השלבים אבל, הכחשה, קבלה, והם נמצאו כשזורים זה בזה, ומתקיימים שוב ושוב בצמתים שונים בחיים. אחד מצמתים אלה בו נתקלים ההורים הוא הפנייה לאבחון וטיפול. ההתמודדות עם צורך זה מעלה לעיתים רגשות של בדידות ונזקקות, ובהמשך אף שאלות לגבי "המקום ההורי" בתהליך המשותף עם "המקום המקצועי". בהרצאה תיחשף דרך משותפת של הורה - אם לילד עם תסמונת איקס שביר, במסעה האישי ובמפגש עם מרפאה בעיסוק ועם עולם הטיפולים. תינתן הזדמנות להציץ לחלון ההתמודדות הרגשית- ההורית- המשפחתית, ולהבין את התהליך של הגדילה וההעצמה שחווה אם ומשפחה לצד קשיים ומפחי נפש. במקביל לכך תוצג סקירה מקצועית של ביטויים לקשיי תקשורת בתסמונת האיקס השביר ושלבים בתהליך הטיפול בריפוי בעיסוק, החל משלב הקבלה לטיפול, ההערכה והבחירות הדינמיות בגישת טיפול בעזרת חשיבה קלינית. כמו כן, יוצג שלב ההשמה החינוכית במסגרת חינוך מיוחד המהווה התמודדות משמעותית באבני הדרך במסע של משפחה לילד עם מוגבלות. בכל אלה, בהתאם לסולם הצרכים של מסלואו, יוצג מדרג שלפיו היעדים העיקריים הם קידום הילד ופיתוח גורם התקווה ההורי. התקווה תיבחן מול האופטימיות בהתאם לתיאוריית התקווה של שניידר, ויוצג מודל של טיפול והעצמה בעמותת "שלווה" בירושלים.

הנושאים העיקריים בהרצאה הם התמודדות משפחה עם לידת ילד "מיוחד", הצגת מודל האבל ויישומו בתמה האישית, היבטים בתסמונת איקס שביר בדגש על הפן האוטיסטי, ומפגש מכונן עם דמות טיפולית, תיאוריית התקווה ויישומה בסיפורה של המשפחה ומודל טיפולי בעמותת "שלווה".

מודל "שותפות במסע חינוכי-משפחתי"

חיה יעיש אזרד

ענת ריבלין

מאיה זוהר

מתי"א רן

המיזם של מתי"א רן עוסק ביצירת מודלים של שיתופי פעולה בין צוותים חינוכיים ומשפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. המיזם שואף לייצר ברית של שותפות בין צוותים חינוכיים טיפוליים לבין משפחות עם צרכים מיוחדים. זאת כדי לשפר את החוסן המשפחתי ואת איכות החיים של המשפחה והילד במרכזה.

המיזם נולד מתוך הצורך לקיים דיאלוג רציף ומתמשך בין הורים וצוותים חינוכיים במסגרות החינוך המיוחד והשילוב. זאת לנוכח המציאות המשתנה במערכת החינוכית ביחס למקומם של ההורים בכל הנוגע לאחריות המשותפת לילדם. מתוך כך ומתוך בחינת המציאות שבה קיים חסך בידע וכלים רלוונטיים, נולד הצורך להנגשת הידע ולבניית כלים יישומיים להורים ולאנשי חינוך.

במהלך השנתיים האחרונות נבנו כלים ומבנים ארגוניים המאפשרים את הנגשת הידע ורכישת הכלים תוך שמירה על עקרונות המיזם. המיזם פונה לצוותים חינוכיים וטיפולים במסגרות החינוך המיוחד והחינוך הרגיל ולהורים לילדים עם צרכים מיוחדים.

העקרונות המרכזיים שלו הם הגישה האקולוגית המדגישה את הסביבה הטבעית שבה הילד פועל בחיי היומיום בבית ובמסגרת החינוכית בהקשרים פיזיים, חברתיים ותרבותיים וביחסי הגומלין ביניהם. אלה מושפעים מהטמפרמנט, מהיכולות ומהצרכים המשתנים של הילד לאורך התפתחותו. המיזם דינמי וגמיש וכולל בחינת הצרכים המשתנים לאורך המסע המשותף באמצעות כלים ומבנים ארגוניים שפותחו לאורך המיזם ורואה בהורים שותפים טבעיים מתוך העובדה שההורה הוא המומחה לילדו ועם זאת הוא מכיר בערך המקצועי של אנשי החינוך והטיפול. כמו כן עיקרון בסיסי נוסף הוא ביסוס הורות פרואקטיבית בקרב הורים לילדים עם צרכים מיוחדים במטרה לקדם את השיח בין ההורה לצוות החינוכי טיפולי.

מודל העבודה במיזם נשען על שלושה רכיבים מרכזיים המשיקים זה לזה: שותפות - יצירת מודלים של שותפויות במרחב הקהילתי חינוכי (ארגוני הורים, שפ"ח, רווחה, רשות), חליפה אישית - על בסיס מיפוי צרכים של הצוות ושל ההורים, השותפות נבנית על פני רצף אפשרויות גמיש בהתאמה לצרכי המשפחה/הצוות החינוכי הטיפולי לאורך כל המסלול של התלמיד במהלך חייו במערכת

החינוך, והעיקרון השלישי הוא הנגשת מידע - להורים ולצוותים על שירותי החינוך המיוחד ומיצוי זכויות. הנגשת המידע נשענת על הצורך בניהול ידע כמשאב להורים בהתמודדותם עם הילד עם הצרכים המיוחדים. הנגשה של ידע וכלים רלוונטיים לצוותים חינוכיים וטיפוליים בנוגע להורים ולהורות לילד עם צרכים מיוחדים, במטרה להביא לשינוי עמדות ופיתוח דיאלוג מיטבי. בתחום זה פותחו כמה כלים ומבניים ארגוניים, לדוגמה, קו חם להורה, השתלמות לצוותי חינוך, שדרוג אתר המת"א, קפה ידע.

מטרות הדיון הן להעלות למודעות את הצורך בדיאלוג משותף בין הגורמים השונים בהתייחס לשינויים במערכת החינוך ולחשוף בפני המשתתפים מודלים חדשים לפיתוח הדיאלוג החינוכי המשותף להורים ולצוותים חינוכיים כפי שפותחו במת"א רן.

מושב 7:
צרכים מגוונים -
נקודות מבט
של אנשי חינוך והורים

יו"ר: ד"ר רבקה הלל-לביאן

כוחה של התערבות קבוצתית-ייעוצית עבור הורים לילדים עם הפרעת ADHD

ד"ר מיכל סיפרפאל

מכללת דוד ילין

הפרעת ADHD היא הפרעה שכיחה המשפיעה על הילד ועל משפחתו. מחקרים רבים הצביעו על קשיים רגשיים וחברתיים של הורים לילדים עם ADHD המובילים לעיתים קרובות לקושי בתפקוד ההורי ולדפוסי הורות לא יעילים. תפקוד הורי וקשר הורה-ילד לקויים, קשורים להתפתחות הפרעות התנהגות כתחלואה נלווית אצל ילדים עם הפרעת ADHD. כך נוצר מעגל של השפעות הדדיות שליליות בין הפרעת ADHD של הילדים לבין התפקוד ההורי והיחסים הורה-ילד.

מרבית ההתערבויות הקיימות עבור הורים לילדים עם הפרעת ADHD ממוקדות באימון, בהדרכה ובהקניית מיומנויות הוריות, בגישה הקוגניטיבית-התנהגותית. לעומתן, המחקר הנוכחי מציג התערבות הממוקדת בצרכים הרגשיים של הורים אלה. התערבות קבוצתית-ייעוצית היא התערבות קצרת מועד, החותרת להובלת שינוי מחשבותי-תודעתי ושינוי התנהגותי אצל ההורים ובהורות. תהליכי השינוי של הפרט מתרחשים במסגרת של כוחות תרפויטיים קבוצתיים, באווירה של תמיכה והעצמה ובהכוונה והובלה של מנחה הקבוצה. מחקרים קודמים הראו יעילות רבה יותר של ההתערבות הקבוצתית-ייעוצית עבור הורים לילדים עם לקויות למידה, בהשוואה לאימון פרטני ובהשוואה לקבוצות פסיכו-חינוכיות במדדים של הפחתת תחושת הלחץ ההורי, התמודדות יעילה הורית ותפיסה חיובית של הקשר הורה-ילד.

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את יעילותה של התערבות קבוצתית-ייעוצית עבור הורים לילדים עם הפרעת ADHD. המחקר ביקש לבחון אם התערבות זו תביא לשינוי חיובי בתחושת החוללות העצמית ההורית, בתפיסת התמיכה החברתית ובסגנון ההורות של ההורים לילדים עם הפרעת ADHD שהשתתפו בהתערבות. מטרה נוספת של המחקר הייתה לבחון את ההשפעה העקיפה של התערבות זו, עם ההורים, על מצבם הרגשי וההתנהגותי של ילדיהם.

המחקר כלל 156 הורים לילדים עם הפרעת ADHD, מחציתם (78 הורים) בקבוצת הניסוי - הורים שהשתתפו בהתערבות - ומחציתם (78 הורים) בקבוצת הביקורת - הורים שלא קיבלו טיפול כלשהו. כמו כן השתתפו במחקר ילדיהם של אותם הורים, בני 6-19 שנים, מחציתם בקבוצת הניסוי ומחציתם בקבוצת הביקורת, בהתאמה לחלוקת הקבוצות של הוריהם. הילדים בשתי הקבוצות לא קיבלו טיפול או תמיכה כלשהי. ההתערבות התקיימה ב-11 קבוצות הורים שונות

שהופעלו בבתי הספר במקומות שונים בארץ ובמגזרים שונים. בכל קבוצה התקיימו 12 מפגשים שבועיים של שעתיים, בהנחיית שתי יועצות שהוכשרו לכך. המחקר ערך השוואה בין תוצאות ההתערבות של קבוצת ניסוי לתוצאות קבוצת הביקורת, בשיטה כמותית. משתני המחקר הבלתי תלויים שנבדקו היו תפיסת התמיכה החברתית, חוללות עצמית הורית וסגנון הורות - עבור ההורים, כמו גם תחושת מסוגלות עצמית ומצב רגשי-התנהגותי של ילדיהם. הנתונים נאספו באמצעות שאלוני המחקר, שמולאו על ידי ההורים וילדיהם, לפני תחילת ההתערבות ובסיומה, בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת (בהתאמה). נוסף על כך, נאספו נתוני מעקב מקבוצת הניסוי כחצי שנה מתום ההתערבות.

הורים שהשתתפו בהתערבות הראו תוצאות חיוביות יותר לעומת ההורים שלא טופלו (קבוצת הביקורת) בכל המשתנים שנבדקו. ילדים להורים שהשתתפו בהתערבות הראו שיפור במדדים הרגשיים וההתנהגותיים לעומת ילדים להורים שלא השתתפו בהתערבות, אצלם לא נצפה שינוי. בדיקות המעקב העלו שתוצאות ההתערבות נשמרו לאורך זמן. כמו כן נמצאו קשרים בין תוצאות ההורים שהשתתפו בהתערבות ותוצאות ילדיהם.

מחקר זה מציע הסתכלות נוספת על דרכי קידום של ילדים עם הפרעת ADHD באמצעות עזרה להוריהם, מתוך תפיסה הוליסטית הרואה את ההורים כחלק משמעותי וחשוב בקידום ילדיהם. ממצאי המחקר מראים שהורים לילדים עם ADHD מצליחים לעשות שינוי רגשי והתנהגותי אשר משפיע על מצבם הרגשי וההתנהגותי של ילדם, על אף שהילדים לא קיבלו עזרה תמיכה או התערבות ישירה. התערבות זו נותנת מענה מערכתי הכולל את בית הספר וההורים, המתגייסים ומשתפים פעולה למען לקידום הורות יעילה ולטובת הילדים, החיים ומושפעים משתי סביבות חיים אלה. בהיותה התערבות המתקיימת בבית הספר ומונחית על ידי היועצות, יכולה התערבות זו להוביל להידוק הקשר החיובי בין ההורים לבית הספר ולקדם את שיתוף הפעולה ביניהם. מלבד זאת, הפעלת ההתערבות הקבוצתית-הייעוצית יעילה מבחינה כלכלית.

עמדות המורים בישראל כלפי טיפול התרופתי בהפרעת קשב וריכוז

ד"ר דורית טרגין

מכללת חמדת הדרום ומכללת אורות ישראל

הפרעת קשב וריכוז היא אחת ההפרעות הנפוצות כיום בישראל. הטיפול התרופתי בהפרעת קשב וריכוז שנוי במחלוקת בחברה הישראלית, ובפרט בקרב מורים. עמדתם של מורים כלפי הטיפול התרופתי בהפרעת קשב וריכוז מהותית מכיוון שהורי התלמיד רואים במורה מקור ידע שיכול לסייע להם בבחירת הטיפול המתאים לילדם.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון מהי עמדת המורים בישראל כלפי הטיפול התרופתי ואת המשתנים הקשורים לעמדה זו. בין היתר, נבחן הקשר בין עמדת המורה כלפי הטיפול התרופתי לבין הכשרת המורה בתחום, תחושת המסוגלות שלו להתמודד עם תלמידים שאינם מטופלים תרופתית והמידה שבה הוא חש שהוא משפיע על עמדת ההורים והתלמיד כלפי טיפול זה.

107 מורים ענו על שאלון הבוחן את העמדה שלהם כלפי הטיפול התרופתי, אם קיבלו הכשרה בתחום הקשב וריכוז, מהו הידע שלהם בנושא, והאופן שבו הם מעריכים את ההתנהלות שלהם עם תלמידים שיש להם הפרעת קשב וריכוז בכיתתם. מכלל משתתפי המחקר, 43 מחנכים דיווחו על אחוז התלמידים המאובחנים עם הפרעת קשב וריכוז ועל אחוז התלמידים הנוטלים טיפול תרופתי בכיתתם. נבחנה עמדת המורים כלפי הטיפול התרופתי בישראל, נבדק הקשר בין עמדות המורים כלפי הטיפול התרופתי בהפרעת קשב וריכוז לבין שכיחות התלמידים המטופלים תרופתית, ונבחנה המידה שבה מורים תופסים את עצמם כמשפיעים על עמדת ההורים והתלמיד כלפי הטיפול התרופתי. נוסף על כך, נבחנה השפעת הכשרת המורים על עמדתם כלפי הטיפול התרופתי, על הידע שלהם ועל תחושת המסוגלות שלהם עם תלמידים עם קשיי קשב וריכוז בכיתתם.

עמדות המורים כלפי הטיפול התרופתי נמצאו חיוביות לרוב. בהתאם לדיווחי המורים, ליותר מחמישית מתלמידי הכיתה הפרעת קשב וריכוז, וקרוב לעשירית מתלמידי הכיתה נוטלים טיפול תרופתי. לא נמצא קשר מובהק בין עמדת המורה לשכיחות התלמידים הנוטלים טיפול תרופתי בכיתתו, אך נמצא זה היה קרוב למובהקות ויש לו חשיבות למחקרי המשך. נוסף על כך, ככל שהמורה היה בעל עמדה חיובית יותר כלפי הטיפול התרופתי, כך הוא חש כמשפיע יותר על עמדת ההורים והתלמיד כלפי טיפול זה. למורים שקיבלו הכשרה בתחום היו עמדות חיוביות יותר כלפי הטיפול התרופתי, ידע רב יותר בתחום ותחושת מסוגלות גבוהה יותר בהשוואה למורים שלא קיבלו הכשרה בתחום. כמו כן, נמצא מודל תיווך בין עמדה ותחושת מסוגלות המורה להתמודד עם

תלמידים שאינם מטופלים תרופתית, עם הכשרה כמשתנה מתווך. נמצא קשר שלילי בין תחושת מסוגלות לבין עמדה כלפי הטיפול התרופתי. כלומר, מורים עם עמדה חיובית הרגישו שאין להם יכולת להתמודד כראוי עם ילד שאינו מטופל תרופתית ולהיפך. הכשרה נמצאה כמשתנה מתווך המחזק קשר זה. מנגד, קבלת הכשרה בתחום הפרעת קשב וריכוז נמצאה כקשורה בקשר חיובי הן לתחושת מסוגלות, הן לעמדה כלפי הטיפול התרופתי. כלומר, למורים שקיבלו הכשרה היו תחושת מסוגלות גבוהה יותר להתמודד עם ילד שאינו מטופל תרופתית ועמדה חיובית יותר כלפי הטיפול התרופתי בהשוואה למורים שלא קיבלו הכשרה בתחום.

מחקר זה מדגיש את חשיבות המורים בייעוץ והכוונה להורים לילדים עם הפרעת קשב וריכוז ואת ההכשרה שמקבלים מורים בתחום. המורה מהווה גורם המאתר קשיי קשב, וממלא את השאלון שקובע את האבחנה שתינתן לתלמיד. כמו כן, הורים רבים רואים במורה כתובת להתייעצות וידע לגבי בחירת הטיפול המתאים לילד. הכשרת מורים נמצאה כמשפיעה על הידע שלהם ועל עמדתם כלפי הטיפול התרופתי ומקנה להם תחושת מסוגלות. ברמת הקשר של המורה עם ההורה והתלמיד, מורה עם עמדה חיובית כלפי הטיפול התרופתי חש שהוא משפיע יותר על עמדת ההורים והתלמיד כלפי טיפול זה, בהשוואה למורים שעמדתם כלפי הטיפול הייתה שלילית יותר.

לפיכך, ראוי לצייד את המורים בידע עדכני ומהימן על אודות הפרעת קשב וריכוז, דרכי אבחון וטיפול. הכשרה צפויה לשפר את תחושת המסוגלות של המורה בהתמודדותו עם תלמידים עם הפרעת קשב וריכוז בכיתתו ולסייע למורה בהכרת דרכי התמודדות עם הפרעת קשב וריכוז בכיתה, בשימוש בטיפול התרופתי ובלעדיו.

תוכנית התערבות להתמודדות עם תחושת חוסר האונים

בקרב הורים לילדים עם הפרעות קשב

ד"ר אסתר טוב לי

מכללת שאנן

אחת ההפרעות הנפוצות בקרב ילדים ומתבגרים היא הפרעת קשב (Attention Deficit - ADHD) (Hyperactiv Disorder). הסימפטומים האופייניים לילדי ADHD עשויים להכביד על תפקוד המשפחה כולה. הקושי היומיומי של ההורים בהתמודדות עם השפעות ההפרעה גורם להורים תחושות כעס ותסכול. ההורים חווים תחושת כשלון וחוסר אונים ומתקשים לבצע פעולות שגרתיות. מחקרים מעידים שהקושי בפונקציות הניהוליות ויכולות התארגנות נמוכות תורמים לקושי בניהול שגרת היום-יום. מטרתו של המחקר הנוכחי לבדוק אם תוכנית התערבות הכוללת השתתפות בקבוצת הדרכה המספקת להורים ידע על אודות ההפרעה מחד וכלים להתמודדות מאידך, תשפר את החוויה ההורית ותפחית את מידת התסכול וחוסר האונים ההורי.

אוכלוסיית המחקר כללה שתי קבוצות. קבוצה של 15 הורים לילדים עם הפרעת קשב, שזו להם החשיפה הראשונה להפרעה, השתתפו בקבוצת הדרכה במשך 10 פגישות. וכן קבוצה של 15 הורים לילדים עם הפרעת קשב שהיוו קבוצת ביקורת. במחקר זה השיבו ההורים על שני שאלונים: שאלון "חוסר אונים הורי" ושאלון "שגרות משפחתיות" וכן עברו ראיון עומק חצי מובנה.

תוכנית ההתערבות התנהלה במפגשים בקבוצת ההדרכה שהתקיימו ב"מעגלי הפנמה" על פי עקרונות תוכנית ל"ב 21, כדי לאפשר להורים לבטא את מצוקותיהם וקשייהם ולספק להם כלים להתמודדות. זאת במטרה לבדוק באיזו מידה השתתפות בתוכנית ההתערבות תרמה להפחתת תחושת התסכול וחוסר האונים של ההורים וסייעה להם לבנות מערכת יחסים עם ילדם באמצעות הבנת מרכיבי הפרעת הקשב וקבלת כלים להתמודדות עימה.

מניתוח הראיונות עם ההורים עולים שישה תבחינים: (1) **דפוס קשיים של ילדי ADHD**: הפער הלימודי הגדל, הקושי הרגשי להתמודד עם כשלון ותחושת חוסר מסוגלות, הקושי החברתי המתבטא בפירוש לא נכון של סיטואציות חברתיות והקושי בהתארגנות וסדר. (2) **תסכול וחוסר אונים הורי**: ההורים מבטאים כאב, תסכול ותחושת חוסר אונים נוכח כישלונם בטיפול מצב הילד. ההורים מבקשים לדעת כיצד להעצים בילדיהם את תחושות החוזק במקום להנציח את הקשיים ולפגוע בדימוי העצמי ובתחושת המסוגלות של ילדיהם שהכרחית להצלחתם בעתיד. (3) **מערכות יחסים במשפחה**, בה מבטאים ההורים תחושת כשלון הורית, כיוון שעיקר הקשר עם הילד נסוב סביב הלקות והקושי ולא סביב אישיותו של הילד ועוצמותיו. יחסי אחים ויחסי זוגיים מושפעים

לרעה עקב חילוקי דעות באשר להתמודדות יעילה. (4) **מערכות יחסים בבית הספר:** ההורים מתארים מערכת ציפיות מצוות ההוראה בבתי הספר בה "המומחים" מחזירים את הבעיה לפתחם של ההורים. (5) **מערכות יחסים עם ריטלין,** ההורים מבטאים יחס אמביוולנטי בשל מידע סותר ומבלבל המביא גם לחילוקי דעות בין בני הזוג באשר ליעילות התרופה. (6) **כוחות ועוצמות:** ההורים מתארים את התהליך שעברו עד שגילו את הכוחות והעוצמות של הילד ולא התרכזו בקשיים.

לא נמצאו הבדלים מובהקים בניתוח תשובות ההורים לפני תוכנית ההתערבות ואחריה בשאלון "חוסר אונים הורי" ושאלון "שגרות משפחתיות", במידת תחושת פחד של ההורה מתוקפנות מילולית או פיזית של הילד כלפי עצמו או כלפי הוריו, בתחושת חוסר שליטה של ההורה על התנהגות הילד או על התנהגותו שלו, בתחושת אובדן יכולת השפעה של ההורה על הילד, במידת חוסר אמון וחוסר הערכה ביחסים בין ההורה לילד. לא נמצא הבדל בין ממוצעי מידת הפעילות ההורית והמשפחתית לפני תוכנית ההתערבות ולאחריה.

ממצאים אלה אינם תואמים את המידע מהראיונות ומניתוח הפרוטוקולים של השיחות במהלך המפגשים, שם ציינו ההורים שיפור משמעותי בששת התחומים. הם אף הביאו תיאורי מקרה להמחשת ההבדל בין דרך התנהלותם לפני התוכנית ובמהלכה, אך דיווחים אלה לא באו לידי ביטוי בממצאים הכמותיים. הסבר אפשרי לכך הוא "רציה חברתית" בה המרואיין אומר פנים אל פנים דברים אחרים מאלה שיכתוב בשאלון אנונימי. יתכן גם שהשינוי כתוצאה מתוכנית ההתערבות דורש זמן הבשלה עד להעברתו להתנהגויות בפועל. אפשר שלו היו ההורים נשאלים כחצי שנה מאוחר יותר ניתן היה לראות את כוחה של תוכנית ההתערבות גם במדדים הכמותיים.

השלכות חינוכיות של תוכנית ההתערבות הן לאפשר לאחר כל מפגש במהלך תוכנית ההתערבות משוברים אנונימיים תוך מתן במה לבקשות ומענה לצרכים שוטפים וכן להאריך אותה, כדי לאפשר הטמעה.

הורים וחינוך למחוננים – אתגר ופרקטיקה

אלין קשטנר

משרד החינוך

תהליך האיתור שמקיים האגף למחוננים ולמצטיינים במשרד החינוך טומן בחובו גם אתגרים רגשיים ואפילו מצבי סיכון. לכן חיוני ביותר לתווך בין כלל ההורים למשמעותו של התהליך בכלל ולהורים של התלמידים שהתקבלו לתוכניות הייחודיות למשמעות הקבלה לתוכנית בפרט. השיח על מחוננות, מאפייניה והאתגרים שהיא מציבה בפני הורים, בפני סגלי הוראה ובפני הילדים עצמם הוא כלי חשוב היכול להפחית בניית ציפיות לא ריאליות, כאלה שעלולות לפגוע בהתפתחות הילד ואף להחמיר אתגרים ומצבי סיכון קיימים.

חשיפת ההורים למחוננים למשמעות הרחבה של תופעת המחוננות, לאופן שבו המחוננות משפיעה על החוויה האנושית של התלמיד, לגורמי החוסן וגורמי הפגיעות שהמחוננות מביאה עימה כדי שההורים יוכלו לתווך בין בית הספר לתלמיד ובין התלמיד לבית הספר. חיוני להפוך את ההורים ואת צוותי החינוך לשותפים בבניית סביבה תומכת לתלמיד המחונן, סביבה שמכירה ומבינה את המאפיינים הייחודיים של התלמידים המחוננים ומתכווננת אליהם גם אם לא עונה באופן מלא על כל צורכיהם בכל רגע. עצם העובדה שהתלמיד נראה ונמצא על המסך של המערכת הרגילה יש בה כדי ליצר סביבה תומכת יותר.

במושב יוצגו דוגמאות פרקטיות למעגלי שיח בין הורים לסגלי הוראה וייעוץ בתוכניות הייחודיות למחוננים כמו קבוצת הורים המתקיימות בתל-אביב, בבאר-שבע ובאלקנה, מעגלי תמיכה ושיתוף של הורים דרך מדריכי הייעוץ הרגשי-החברתי במחוזות, הרצאות ייעודיות להורים למחוננים ובאמצעות תפיסת "המחונן בכיתתו" הנבנית באגף למחוננים ולמצטיינים.

מושב 8:

שותפות בין צוותי חינוך להורים במבט רב-תרבותי

יו"ר: ד"ר איהאב זבידאת

**יחסי אימהות מהגרות וילדיהן עם מערכת החינוך בראי "ההון התרבותי":
מסען-משאן של אקדמאיות יוצאות אתיופיה מאז היותן תלמידות
ועד חוויותיהן כאימהות לתלמידים במערכת החינוך בישראל**

ד"ר עדי בינס וד"ר חנה חימי
המכללה האקדמית בית ברל

מחקר זה עוסק בנשים עם תארים אקדמיים גבוהים (תואר שני ותואר שלישי) יוצאות אתיופיה ובחוויותיהן בהקשר למכלול התביעות והיחס שהופנה אליהן כתלמידות ושהן חוות כאימהות בהקשר הלימודי, עם הוריהן (כתלמידות) ועם ילדיהן (כאימהות). משפחות שחוות תהליך של הגירה נדרשות להשתלב בחברה החדשה על שלל מאפייניה - חינוך, תרבות, תעסוקה וחברה. מחקר זה עוסק בהשתלבות במערכת החינוך ובתהליך השינויים שחלו בהון התרבותי שלהן מהגעתן ועד היותן נשים בוגרות ואימהות.

מטרת המחקר הייתה לתאר את השתלבותן של ילדות עולות מאתיופיה בבית הספר ומערכות היחסים עם ההורים בהקשר זה ואת השתלבותן של ילדיהם בבית הספר, ומערכות היחסים שלהן עם בית הספר כאימהות.

הרקע התיאורטי שהמחקר מבוסס עליו הוא ההון התרבותי והשינויים שחלים בו במשפחות החוות תהליך הגירה במפגש בין תרבות המוצא והמדינה המארחת. אירוע הבוחן שהמחקר התבסס עליו הוא תהליך קליטתן של תלמידות עולות מאתיופיה והתפיסות והיחסים שלהן עם מערכת החינוך הישראלית ועם ההון התרבותי שלהן מבית לעומת ההון התרבותי המקומי וההתמודדות עם הפערים ביניהם.

אוכלוסיית המחקר כללה עשר נשים עם תארים מתקדמים שאינן ילידות הארץ והגיעו לישראל בגיל צעיר ושהן כיום אימהות לילדים במערכת החינוך הציבורית בישראל. שיטת המחקר הייתה מחקר איכותני, שכלל ראיונות עומק חצי פתוחים שבו נשאלו הנשים על החוויות האקדמיות שלהן כתלמידות, כסטודנטיות וכאימהות במפגש עם המערכות הציבוריות. הממצאים הראו כי חוויותיהן כתלמידות אופיינו בכך שהסביבה הביתית הייתה שונה בתכלית, מרוחקת ומנותקת מהנעשה בבית ספר ולעיתים הן אף התביישו בהוריהם ובמאפייניהם התרבותיים. לאורך התפתחות מתארות משתתפות המחקר, במקביל להתפתחות האקדמית, שהן חוו תהליכים של התקרבות מחודשת אל ההורים ואל תרבות המוצא שלהן. חוויותיהן כאימהות כוללות תחושות של פיצול בין

התרבויות עם הילדים, עם הוריהן ועם המערכת שלעיתים עדיין מתייגת את ילדיהם בהתבסס על מוצאם, למרות שהם ילידי ישראל.

מסקנות המחקר הן שתהליכי השינוי ברכישת הון תרבותי דרך השכלה אכן מהווה קפיצת מדרגה ופריצת דרך. נוסף על כך, ניתן לראות כי דווקא לאחר רכישת ההשכלה וצמצום פערי ההון התרבותי שואפות האימהות לחזק ולשמר את תרבות המוצא, במקביל לזו שהצליחו לרכוש.

הקשר בין עמדות מורים כלפי מעורבות הורים בחינוך ילדיהם לבין תפיסת המסוגלות העצמית והאמפתיה בקרב מורים מהחברה הערבית הישראלית

ד"ר איהאב זבידאת, ד"ר וליד דלאשה, ד"ר סהראב מסרי

מכללת סכנין

מעורבות הורים הוא תחום שתופס תאוצה רבה בימים אלה. המונח של מעורבות הורים מוגדר כפעולות כוללות של הורים עם ילדיהם או עם אנשים משמעותיים אחרים הקשורים בחיי ילדיהם. מעורבות הורים במוסד חינוכי תורמת להבנת תפקיד המחנך ועשויה לסייע בשיפור איכות החינוך שניתן לילדים. בהקשר זה, ישנם חוקרים שטוענים שמגוון של גורמים משפיעים על מעורבות ההורים בלימודי ילדיהם בישראל. מעורבות הורים יכולה להיות קשורה עם מסוגלותם העצמית של מורים ועם מידת האמפתיה שלהם.

מטרת המחקר המרכזית הייתה לבדוק את הקשר בין עמדות המורים כלפי מעורבות הורים לבין תפיסת מסוגלות עצמית ואמפתיה בקרב מורים מהחברה הערבית. המחקר הוא כמותי מתאמי, אשר מבוסס על איסוף נתונים כמותיים מהשטח באמצעות שאלונים כמותיים. במחקר השתתפו 130 מורים מהחברה הערבית בצפון הארץ, שגילם 24-60, אשר מילאו שאלון משתני רקע דמוגרפיים, שאלון מעורבות הורים, שאלון רב-ממדי לתפיסת האמפתיה ושאלון תפיסת מסוגלות עצמית.

ממצאי המחקר הנוכחי הצביעו על קשרים שליליים חזקים ומובהקים בין עמדת המורים כלפי מעורבות ההורים לבין אמפתיה בשלושת הממדים שלה. נוסף על כך, לא נמצאו קשרים מובהקים בין עמדת המורים כלפי מעורבות ההורים לבין מסוגלות עצמית, בעוד שנמצא קשר חיובי בין תפיסת מסוגלות עצמית לבין תפיסת אמפתיה בקרב מורים. נמצא גם שאין הבדל מובהק בין מורים ומורות במשתנים של אמפתיה ומסוגלות עצמית, ונוסף על כך אין הבדל מובהק בין מורים עם תואר ראשון ומורים עם תואר שני במשתני המחקר השונים. לעומת זאת, נמצא שיש הבדל באמפתיה בין המורים לפי התפקידים השונים שלהם, כאשר הממוצע של אמפתיה בקרב מורה בצוות טיפולי הוא הגבוה ביותר משאר הקבוצות, אך אין הבדל בממוצע מסוגלות המורים בהוראה בין קבוצות תפקיד המורה השונות.

ממצאי המחקר מעידים על הצורך בהעלאת המודעות בקרב מורים מהחברה הערבית לגבי חשיבות מעורבות הורים בחינוך ילדיהם ועל הצורך להגביר את רגש האמפתיה והמסוגלות העצמית בקרב אוכלוסיית המורים האלה.

מעורבות הורים מנקודת מבטם של הורים עולים חדשים

נופר לוי

מכללת אורנים

ד"ר נורית קפלן תורן

מכללת אורנים ואוניברסיטת חיפה

מדינת ישראל קולטת גלי הגירה מאז היוסדה. לאור זאת, מערכת החינוך ובכללם צוותי החינוך בבתי-הספר מתמודדים עם מצב מורכב, שבו לעיתים קרובות שותפיהם למלאכת חינוך הילדים, ההורים, אינם דוברים את שפת המורים (לרוב עברית). ברם, ההורים העולים מצויים במצב אישי ומשפחתי מורכב הגוזל מהם משאבים רבים. כמו כן, חשוב לזכור שבמקרים רבים הערכים, התרבות ותפיסת העולם של העולים החדשים שונים מאלה של הצוות החינוכי והמסרים המאפיינים את מערכת החינוך בישראל.

הגירה היא אירוע חיים מאתגר המחייב התמודדות עם גורמי לחץ שונים ודורש הסתגלות לשינויים רבים באורח החיים והסביבה, ביניהם מעבר לסביבה חברתית חדשה, שפה, תרבות ותעסוקה. תהליך ההגירה חושף את המהגר לרמות דחק גבוהות, הבאות לידי ביטוי במצוקה נפשית וגופנית. לילדים יש כושר הסתגלות גבוה יותר מאשר לאדם מבוגר, ולכן לרוב כאשר משפחה מהגרת הילדים רוכשים את השפה החדשה ואת הבנת המציאות התרבותית החדשה מהר יותר מהוריהם, ופתוחים יותר לקבל נורמות וערכים חדשים. במקרים רבים הופכים הילדים למתווכי השפה של הוריהם, ומתרחש היפוך בין תפקידי ההורה לתפקידי הילד.

בשל קשיי הקליטה בארץ חדשה לעיתים ההורים העולים אינם פנויים למלא את תפקידיהם כהורים, יכולתם להעניק תשומת לב לילדיהם מצטמצמת באופן משמעותי והם חשים אי פניות רגשית לילדיהם. עם זאת, למעורבות הורים בחינוך הילדים נודעת השפעה רבה על התפקוד של הילד בבית הספר מבחינה רגשית, מוטיבציונית ולימודית.

לנוכח זאת המחקר הנוכחי דן בשאלות: כיצד הורים עולים חדשים ממדינות חבר העמים לשעבר תופסים את הקשר שלהם עם בית הספר? כיצד הם מפרשים את המסרים שהצוות החינוכי מבקש להעביר?

השתתפו במחקר הורים לתלמידים בכיתה ו' עולים חדשים מברית-המועצות לשעבר, אשר עלו לישראל בהיותם בוגרים. הנתונים נאספו באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים. הריאיון התמקד

בשלושה נושאים מרכזיים: תפיסות כלפי בית הספר והצוות החינוכי, היכרות ההורים את הילד בהקשר הבית ספרי ודפוסי מעורבות הורים בחינוך. ממצאי המחקר מצביעים על ארבע תמות: דרכי התמודדות של ההורים המהגרים בהקשרים בית ספריים - ההורים העולים מתקשים לעזור לילדיהם בלימודים ומרגישים חוסר אונים מול בית הספר, בעיקר בשל קשיי השפה. יחסי הורים-ילד - לעיתים ההורים מתקשים למלא את תפקידם כהורים בשל קשיי ההתאקלמות שהם חווים, לעיתים עד כדי היפוך תפקידים. עם זאת, ההורים ערים לתפקודו הלימודי והחברתי של ילדם ומודעים לקשייו. יחסי הורים-מורים - ההורים חשים כי המורים אינם משתפים אותם בשיקולים חינוכיים וגוזלים מהם את זכות ההחלטה וההכרעה על ילדם. הם אינם מרבים ליצור קשר עם הצוות החינוכי, מתקשים להבין את המסרים המועברים אליהם מהמורים באמצעים טכנולוגיים או לתקשר עם המורים (לדוגמה, בימי הורים). עמדות ההורים העולים כלפי בית-הספר - ההורים העולים אינם משתתפים באופן פעיל בפעילויות בית-ספריות ואינם פונים בתלונות לבית הספר. הם מרגישים כי בית-הספר איננו הולך לקראתם ואינו רגיש לתרבותם ולצרכיהם, לעיתים הם אף מרגישים כי בית הספר נוטה לטשטש ולמחוק את התרבות שלהם.

הממצאים מדגישים את הצורך בהתערבות בית ספרית מערכתית אשר מטרתה הן להעלות למודעות הצוות החינוכי את הקשיים הייחודיים שחווים הורים עולים ולשפר את יחסי הגומלין בין בית הספר להורים עולים. התערבות רגישה להבדלי תרבות וקשיי הקליטה בארץ עשויה לטפח קשר משמעותי בין מורים להורים כשבמרכזו הילד.

אלישיחא מייסר

גן אפרסק

המזוודה העוברת היא פרויקט שנערך בגנים בשיתוף פעולה עם המתנ"ס המקומי בעיר לוד. המזוודה מתמלאת במהלך השנה אצל המשפחות על פי המטרה שנקבעה מראש. הפרויקט נערך בין שני גנים באזורים שונים בעיר לוד. לאחר שהוקמה קבוצה משותפת התחלנו את דרכנו במזוודה עם מפגש של שני הגנים והיכרות בין המשפחות של הילדים השוהים בגנים.

הפרויקט הוא שנתי והוא נע סביב כמה מטרות. אחת המטרות הבולטות הן חיזוק הקשר החברתי במיוחד בין המשפחות ובתוך המשפחות. נוסף על כך, אשת החינוך בגן בוחרת מטרה ונושא שבהם היא מעוניינת להתמקד לאורך שנת הלימודים ולהעשיר אותה בתור התחלה עם תוכנית מסודרת ולהעביר אותה להורים ומכאן מתחיל הפרויקט. תפקיד הגננת בפרויקט היה תיווך בין ההורים והקפדה שהתהליך מתבצע בצורה יעילה. הנושא שנבחר הוא בריאות, נושא שהודגש השנה בכל הגנים. לכן נוסף למזוודה משחק הזיכרון הכולל מילים המתארות רווחה נפשית ובריאות הנפש (הקשבה, ליהנות, להיות רגוע, לחבק וכו') וחוברת להוספת מתכון למאכל בריא שהוכן יחד עם הילד.

תחילה נתתי להורים לבחור באופן עצמאי את השתתפותם בפרויקט. לאחר שפתחנו קבוצה קבועה והתחייבו לשתף פעולה לאורך השנה נערך מפגש ראשוני בלי הילדים. מטרת מפגש זה הייתה היכרות ויצירת אינטראקציה בין האימהות ומתן הסבר על המזוודה ואיך היא תעבור בין המשפחות. התהליך מתבצע בסדר הבא:

1. פותחים את המזוודה יחד עם הילד ומנהלים שיחה על מטרתה ועל התוכן שלה.
2. משחקים יחד בכרטיסיות משחק הזיכרון ומתארים מה שמצויר עליהן במילים או שמנסים לגלות את המילה הכתובה - מילת הסוד של הציור.
3. חושבים יחד על מתכון של מאכל בריא שמכינים יחד.
4. מתעדים את ההכנות ואת המתכון בחוברת המצורפת.
5. יוצרים קשר עם המשפחה הבאה ברשימת הקשר וקובעים מקום וזמן פגישה.

חשוב לציין שישנן משפחות מאזורים שונים הנוהגות מנהגים שונים במיוחד במגזר הערבי הכולל את הבדואים. המיזם היווה הזדמנות להיכנס לביתם ולהתארח אצלם, להכיר את בני המשפחה וליצור אינטראקציה והיכרות בין משפחות וילדי הגן. החיבור והקשר שנוצר מחוץ למסגרת החינוכית בין ילדי הגן והשיתוף בחוויות אישיות בסביבה מחוץ למסגרת. המזוודה עברה בין המשפחות ונשארה אצלם 3-4 ימים כדי שתספיק לעבור בין כל המשתתפים. מפגש אחרון נערך כמפגש סיכום שאליו הוזמן אחד מבני המשפחה עם ילד הגן. נערך סרטון שבו סיכמנו את כל התהליך של המזוודה ואת המעברים שלה בין המשפחות, הילדים הציגו שיר על הגוף, פעילות ספורטיבית משותפת לילד ולהורים ולסיכום הכנת יוגורט פירות עם גרנולה.